

ЎзДЖТУ хузуридаги
РИАИМ

Ўқув-услубий
мажмуа

Таржима назарияси ва
амалиёти (тиллар бўйича)
Йўналиши тингловчилари
учун

Ўқув-услубий
мажмуа

2021

Таржима назарияси ва амалиёти
(тиллар бўйича)

3.4. Тилшунослик назариясининг тил амалиётига
интеграцияси

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил “7” декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи:

**ЎзДЖТУ ўқувчиси
К.Т.Алимова**

Тақризчи:

**ЎзДЖТУ доц, филология
фанлари доктори, Х. Б.
Самигова**

Ўқув -услугий мажмуа ЎзДЖТУ ҳузуридаги РИАИМ Илмий-методик Кенгашининг 2020 йил 25 декабрдаги 10 - сонли қарори билан тасдиққа тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I.	ИШЧИ ДАСТУРИ.....	3
II.	МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	14
III.	НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР.....	28
IV.	АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР.....	48
V.	КЕЙСЛАР БАНКИ.....	103
VI.	ГЛОССАРИЙ.....	106
VII.	АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	112

I. ИШЧИ ДАСТУРИ

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон ва 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармонлари ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 декабрдаги “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1875-сон ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни махсус матнлар таржимаси назариясига оид фундаментал билимларнинг асослари, махсус матнларни таржима қилишдаги муаммолар, матн ва услубий хусусиятлари, матн ва унинг категорияси, турли услубга оид

матнлар, турли услубдаги матнларнинг хусусиятлари, матн турлари ва жанрларини функционал жиҳатдан фарқлаш, матнлар таржимасида кўлланадиган усуллар бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг махсус фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Замонавий билимлар сари кенг йўл очиш, таълимотни такомиллаштиришда компаративистика, яъни қиёслашга асосланган методологиядан унумли фойдаланиш - бугунги куннинг талабига айланди.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Махсус матнлар таржимаси” модулининг мақсади педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курси тингловчиларига таржима технологиясининг моҳияти, услублари, стратегиялари, усуллари борасидаги билимларини такомиллаштиришдан иборат.

Курснинг **вазифаларига** қуйидагилар киради:

- “Таржима назарияси ва амалиёти (тиллар бўйича)” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини такомиллаштириш ва ривожлантириш;
- матнлар таржимаси назарияси ва амалиётига оид фундаментал маълумотларни бериш, жаҳон олимларининг ушбу соҳасга оид илмий изланишлари билан таништириш;
- турли матн хусусиятларини, матн ва матн категориялари ҳамда матндаги ахборот тушунчалар тизими, терминлар маъно жиҳатидан таснифи, турларини ҳақида билим бериш;
- таржимада услуб, жанр ва контекстнинг ўзаро боғлиқлиги, шу билан бирга турли матнлар таржимасида умумий ва жузъий муаммоларни фарқлаш ва таҳлил қилиш;

- таржима қилинган матнларни таҳрир қилиш, турли матнлар таржимасида кўп учрайдиган лексик, грамматик ва услубий хатоларни бартараф қилиш йўллари ўргатиш.

Курс якунида тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакалари ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар:

“Махсус матнлар таржимаси” модули бўйича тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларга эга бўлишлари талаб этилади:

Тингловчи:

- матнлар таржима назариясига оид фундаментал билимлар асосларини;

- махсус матнларни таржима қилишдаги муаммоларни;
- турли услубдаги матнларнинг хусусиятларини;
- матн турлар ва жанрларини функционал жиҳатдан фарқлашни;
- турли матнларни лексика-семантик таҳлил қилишни ўрганишни;
- тарихий матнлар таржимаси ва унда дуч келинадиган муаммоларни;
- матнлар таржимасида қўлланадиган усуллар ва методларни **билиши керак.**

Тингловчи:

- турли матнларда лисоний, структурал-мазмуний хусусиятлар ва таржима қийинчиликларни англаш;

- турли услуб ва жанрдаги матнларни бир тилдан иккинчи тилга таржима қилишда амалий тажрибага **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- матнларни таржимаси назарияси соҳасида олинган билим, малака ва кўникмаларни ўқув ва касбий фаолият жараёнида қўллаш;

- ўзбек ва чет тилдаги турли услубдаги матнларни фарқлаш, таҳлил қилиш ва натижаларни таржима жараёнида қўллаш **малакаларини эгаллаши** лозим.

Тингловчи:

- матн, матн категориялари, матндаги ахборот тушунчалари, терминлари таснифи ва уларни таржима қилиш масала ва усулларини ўрганиш;

- матнлар таржимаси назариясида учрайдиган неологизмларни тузилиши, ҳосил бўлиши ва таржима қилишни билиш;

- турли матнларни лексика-семантик таҳлил қилишни ўрганиш;

- матндаги грамматик қонуниятларини аниқлай билиш;

- оғзаки ва ёзма таржима услубларини эгаллаш;

- чет тилидан она тилига ва аксинча она тилидан чет тилига эркин таржима қилиш бўйича тасаввур, кўникма *компетенцияларига* эга бўлиши лозим.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Таржимашуносликда тадқиқотлар олиб боришнинг тизимли ёндашувлари”, “Таржима қилиш ва ўқитишнинг замонавий тенденциялари”, “Таржима ва маданият”, “Таржимада АКТ” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Махсус матнлар таржимаси” модули мазмуни ўқув режадаги мутахассислик ўқув модулларининг барча сохалари билан узвий боғланган ҳолда профессор-ўқитувчиларнинг умумий касбий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкларини, соат		
		Ҳамма си	Аудитория ўқув юкларини	қил

			Жами	жумладан		
				Назарий	Амалий	машғулот
1.	Махсус матнлар таржимаси назариясига оид фундаментал билимларнинг асослари.	2		2		
2	Матнлар таржимасида қўлланадиган усуллар.	2			2	
3.	Матнлар таржимаси назариясида учрайдиган неологизмларнинг тузилиши.	2			2	
4.	Матн ва услубий хусусиятлари.	2			2	
5.	Матнда қўлланидиган қисқартмалар.	2			2	
6.	Бадий услубга оид матнлар таржимаси. Расмий услубга оид матнлар таржимаси. Илмий услубга оид матнлар таржимаси	2			2	
	Жами: 12 соат	12		2	10	

Назарий таълим соатлари мазмуни

1-мавзу: Махсус матнлар таржимаси назариясига оид фундаментал билимларнинг асослари.

Матнлар таржимаси назарияси бўйича мавжуд адабиётлар шарҳи. Матнлар таржимаси назарияси бўйича қўлланиладиган терминлар таснифи ва таҳлили. Матнлар таржимаси назарияси бўйича интернет манбаларидан фойдаланиш йўллари. Турли функционал услубдаги матнлар таржимасида тематик, махсус ва лингвистик луғатлардаги маълумотлардан фойдаланиш

йўллари. Бир ва кўп тилли луғатлар ва энциклопедик луғатлардан фойдаланиш.

Амалий машғулотлар мазмуни

1-мавзу: Матнлар таржимасида қўлланадиган усуллар.

Лингвистик ва нолингвистик матнлар. Турли матнларни таржима қилиш хусусиятлари. Матнларда қўлланадиган категориялар ва уларни таржимада сақлаш хусусиятлари. Матнни лингвистик жиҳатдан таҳлил қилиш. Турли функционал услубдаги матнларда қўлланаган сўзлар таснифи ва уларни таржима қилиш. Матн таржимасидаги асосий қийнчиликларини аниқлай олиш ва уларни бартараф этиш воситалари.

2-мавзу: Матнлар таржимаси назариясида учрайдиган неологизмларнинг тузилиши.

Матнларда неологизмларнинг ҳосил бўлиши (аффиксация, конверсия, сўз ясаш, қисқартмалар). Турли матнлардаги неологизмларни таржима қилиш усуллари.

3-мавзу: Матн ва услубий хусусиятлари.

Матн турлари. Матннинг функционал услуб жиҳатдан турлари. Матн категориялари ва матндаги ахборот турлари тизими тушунчаси. Матнлар таржимаси назарияси фанидаги замонавий йўналишлар. Турли услубдагиматнлар таржимасига қўйиладиган талаблар.

4-мавзу: Матнда қўлланидиган қисқартмалар

Матнлар таржимаси назариясига хос бўлган расмий, стандарт ўзгартириб бўлмас қисқартма сўзлар - акроним ва аббревиатура ўрганилади.

5-мавзу: Бадиий услубга оид матнлар таржимаси. Расмий услубга оид матнлар таржимаси. Илмий услубга оид матнлар таржимаси

Бадиий услубга оид матнлар таржима қилиш хусусиятлари. Матнларда қўлланадиган категориялар ва уларни таржимада сақлаш хусусиятлари. Матнни лингвистик жиҳатдан таҳлил қилиш. Маданиятга оид сўзлар, реалий ёки миллий колоритга эга бўлган сўзларни таржима қилишда алмашинувлар, компенсация, сўз ёки маъно қўшиш, транскрипция, транслитерация,

калькалаш, лексик-семантик алмаштириш, конкретизация, генерализация, модуляция, гапни бўлаклаш усули, экспликация, функционал эквивалентлик, шаклий эквивалентлик, тасвирий ёки изоҳловчи таржима, бетарафлаштириш (вазифавий ёки изоҳланган эквивалент); сўзма - сўз таржима; мослаштириш; таркибий таҳлил; ўчириб ташлаш; жуфтлик; стандартлаштирилган таржима; изоҳлаш, шарҳ, ва таснифлаш фойдаланилади.

Расмий услубга оид матнлар таржима қилиш хусусиятлари. Матнларда қўлланадиган категориялар ва уларни таржимада сақлаш хусусиятлари. Матнни лингвистик жиҳатдан таҳлил қилиш. Матнда қўлланадиган қолип сўзлар ва таржима. Турли қолип сўзлар ва уларнинг таржимаси. Қолип сўзларнинг матн ҳосил қилишдаги ўрни. Матндаги қолип сўзлар таснифи.

Илмий услубга оид матнлар таржима қилиш хусусиятлари. Матнларда қўлланадиган категориялар ва уларни таржимада сақлаш хусусиятлари. Матнни лингвистик жиҳатдан таҳлил қилиш. Матнда қўлланадиган қолип сўзлар ва таржима.

Ўқитиш шакллари

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- ноанъанавий ўқитиш (интерактив, конференция, дебат);
- давра суҳбатлари (муҳокама этилаётган муаммо ва унинг ечими бўйича мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли рақамлар тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

“Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу буйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу буйича дастлабки билимлар даражасини ташхис қилиш мақсадида қўлланилади. Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тўғри ва тўлиқ изоҳини ўқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тўғри жавоблар билан ўзининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

“Модулдаги таянч тушунчалар таҳлили”

Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча маълумот
Коммуникатив компетенция	Адабий асарлар ёзиладиган тил	
Тил компетенцияси	Тилимизга чет тиллардан кириб келган янги сўзлар	
Таржимонлик компетенцияси	Эскирган сўзлар, архаизмлар	
Шахсий компетенция	Қўпол сўзлар	

“SWOT-таҳлил” методи.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Муаллиф, ҳикоячи ва персонаж нутқини таҳлил қилинг ва ушбу жадвалга тушинг.

S	ихтисослик бўйича матнлар профессионал таржимонлар гуруҳи қадрий ориентацияси ва менталитетига кириб бориш	ихтисослик бўйича матнлар таржимасида касбий шаън ва кадр қоидаларига риоя қилиш
W	таржима қилинаётган ахборот/маълумотнинг аниқ-лиги ва адекватлиги учун жавобгарлик, мукамаллик ва мустақил ўқишга тайёрлик	фикрлаш: амалий, репродуктив, продуктив, мантиқий, таҳлилий-мантиқий, интуитив
O	таржима жараёнида учрайдиган типик “техник” қийинчиликларни бартараф этишга ҳамда турли ҳил вазифаларни бажаришга кўмаклашувчи таржиманинг асосий малакалар	тил бирликлари функциясининг тизимли қоидаларини билишгина эмас, балки нутқ малакаси даражасида тил материални

		билиш, яъни муайян мазмунни ифодаловчи гапларни тўғри тузиш
Т	Тўсиқлар (ташқи)	таржима жараёнида учрайдиган типик “техник” қийинчиликларни

Хулосалаш» (Резюме, Веер) методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айти пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни тарқатади;

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу яқунланади.

Тил шакллари					
Адабий тил		Бадий тил		Халқ жонли тили	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
					и
Хулоса:					

«ФСМУ» методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш

кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда семинар машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Фикр: Таржимон халқлар ўртасида воситачи

Топшириқ: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

Венн Диаграммаси методи

Методнинг мақсади: Бу метод график тасвир орқали ўқитишни ташкил этиш шакли бўлиб, у учта ўзаро кесишган айлана тасвири орқали ифодаланади. Мазкур метод турли тушунчалар, асослар, тасавурларнинг

анализ ва синтезини турли аспект орқали кўриб чиқиш, уларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш, таққослаш имконини беради.

III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу: Таржима қилишнинг замонавий тенденциялари

Режа:

- 1.1. “Махсус матнлар” модулига кириш
- 1.2. Матнлар таржимаси назарияси бўйича мавжуд адабиётлар шарҳи.
- 1.3. Турли функционал услубдаги матнлар таржимасида тематик, махсус ва лингвистик луғатлардаги маълумотлардан фойдаланиш йўллари.

Таянч тушунчалар: таржима, ўгириш, ағдариш, аслият, аслият матни, таржима матни, таржима назарияси, таржима амалиёти, таржима методлари, луғавий маъно, бадий таржима, ижодкорлик, оғзаки таржима, компенсация, киёсий тилшунослик.

Курс давомида матн таржимаси, матн ва матн категориялари тушунчаси, матнлар таснифи ва уларни таржима қилиш масалалари ва усуллари, матн хусусияти, таржима жараёнининг асосий қийнчиликларини аниқлай олиш ва уларни бартараф этиш воситалари, неологизмлар, интернационал сўзлар ва таржимадаги “сохта дўстлар” масалалари, таржима жараёнидаги лексик, грамматик ва стилистик қийнчиликлар кўриб чиқилади. Мазкур фан талабаларга она тили ва чет тиллардан турли функционал услубдаги матнларни оғзаки ва ёзма равишда таржима қила олиш, мавжуд таржималар сифатини аниқлаш, малака ва кўникмаларни, турли матнлар таржимасининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида чуқур маълумот беради.

Матн таржимаси назарияси турли услубдаги матнлар таржимаси таҳлили кўникмаларини ривожлантиришни назарда тутди. Курс якунида талаба таржима қилинган матнни таҳлил қилиш, таржиманинг умумий йўналишини танлаш, таржима талқинини амалга ошириш, таржима матнини таҳрир қилиш малакаларига эга бўлади. Чет, ўзбек ва рус тилларининг

тузилиши ва турли матнларда қўлланиладиган тил воситаларини янада чуқурроқ ўрганишга тўртки бўлади.

Матнлар назарияси таржимаси бўйича амалий машғулотларда бевосита ёзма таржима қилиш кўникмаларини янада ривожлантириш, матнни англаш билан бирга сўз ва терминлар маъносини таҳлил қила олиш, асосий маъно компонентларини теран билиш, матнни бутунлай ёки қисмлар бўйича таржима қила олиши талаб этилади.

Таржима дастлаб таҳлилдан бошланади, унинг мақсади матннинг ташқи маълумотлари ва мазмунидан келиб чиққан ҳолда хусусиятини аниқлашдан иборат. Ташқи маълумотлар-муаллиф ҳақидаги маълумотлар, матн яратилган ва чоп этилган вақт, ушбу парча олинган тўлиқ матн. Мазмун-асосий ғояни шакллантириш, бу ғояни ишлаб чиқиш ва унинг таркибий қисмларини ажратиш, асосий қоида ва далилларни ўз фойдасига тушунтириш, асосий ғояни баҳолаш ва хулосани ўз ичига олган ички тузилмадир. Мазмун маълум қайта шаклда ўз ифодасини топади. Бу ҳикоя (воқеаларнинг кетма-кет тақдимоти), тавсиф (нарсаларнинг белгиларининг хусусиятлари, жонли ва жонсиз табиат ҳодисалари, моддаларнинг ҳолатлари ва бошқалар бўлиши мумкин.). нутқ шаклларига хабар (ахборот, янги фактлар билан танишиш) ва мулоҳаза (факт ёки ҳодисани тасдиқлаш ёки рад этиш) ҳам киради. мазмун таҳлили матнга сингдирилган ахборот тури, матннинг коммуникатив вазифаси ва нутқ жанри ҳақида тасаввур беради. Бу маълумотлар таржима доминанталарини аниқлаш ва тўғри стратегияни ишлаб чиқиш имконини беради.

Бошқача қилиб айтганда, таржимада тил воситаларини танлаш матн ташувчи ахборот турига боғлиқ. Ахборот тури матн тури, унинг функционал услуби, нутқ жанри, коммуникатив ва прагматик йўналишини белгилайди ва тил услубинининг ўзига хос воситаларига эга. Нутқ маълумоти уч турга бўлинади: когнитив, ҳиссий ва эстетик.

Когнитив ахборот, яъни ташқи дунё ҳақида объектив маълумот, атама бўлган кўплаб сўзларнинг мавжудлиги ва атаманинг асосий хусусиятлари,

нейтрал бўёқдорлик ва контекстан алохида хусусиятлари билан тавсифланади. Когнитив ахборотни ўз ичига олган лексик бирликларни таржима қилиш, аввало, аниқ бир мухит – луғавий эквивалентлар орқали амалга оширилади. Матндаги когнитив ахборотни расмийлаштириш учун таржима қилинган матнга тегишли бўлган функционал услубнинг ёзма адабий нормасининг бетараф варианты воситаларидан фойдаланамиз.

Ҳиссий ахборот-муаллиф томонидан ифодаланган ҳис-туйғулар ҳақидаги маълумот. Ҳар бир муайян тилнинг ҳар бир ўзига хос функционал услуби ва нутқ жанрига хос ҳиссий бўёқдорлик сўз бирикмалари ва синтактик структуралар ёрдамида етказилади.

Эстетик ахборот-гўзаллик туйғусини уйғотувчи образ. Унинг ифода воситалари метафора, эпитетлар, қофия, сўз ўйини ва бошқа махсус методларидир.

Битта матнда бир хил турдаги ахборотлар ёки ҳар хил турдаги ахборотлар комбинацияси бўлиши мумкин.

Илмий-техник матнлар когнитив ахборотдан устун туради. Бироқ, ҳатто энг оғир илмий-техник матн ҳиссий ахборот баъзи қисмини ўз ичига олиши мумкин. Материални махсус матнда тақдим этишнинг мантиқий тамойилига қатъий риоя қилиш қониқиш ва ҳайрат ҳиссини уйғотиши ва шунга мос равишда эстетик ахборот сифатида қаралиши мумкин.

Ахборот турини таҳлил қилишда унинг зичлигини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга. Ахборотнинг кетма кет зичлигини оширувчи воситалар қисқартмалар, синтактик структураларнинг иккиламчи компонентларининг камчиликлари, формулалар, диаграммалар, графиклар ва таржимада худди шу тарзда сақланиб, узатиладиган тасвирий материаллардир.

Матннинг ахборот мазмунини таҳлил қилиш мулоқотнинг мақсадини белгилаш ва таржима доминанталарини аниқлаш имконини беради.

Ҳар бир функционал услуб ўзига хос параметрлар мажмуи билан тавсифланади. Биринчидан, маълум метод моддий мазмунни акс эттиришдир. Илмий услубда, масалан, мазмуннинг абстракт тури, ахборот ва иш

услугида-умумлашган тури аниқланади. Кундалик услуб ўзига хос мазмун тури билан, адабий-бадий услуб эса образлилик билан ажралиб туради. Иккинчидан, услубнинг етакчи функцияси (изоҳловчи-аргументловчи, ахборот берувчи, йўналтирувчи, эстетик ва бошқалар.). Учинчидан, функционал услубларга холисона хос бўлган тоналлик (бетараф, тантанали равишда тасдиқланувчи, ишбилармонлик).Тўртинчидан, тафаккур тури (тавсифий, ахборотли, концептуал - таҳлилий) киради.

Дастлабки таржима таҳлилининг якуний босқичи таржима матнининг функционал услуби ва нутқ жанрини белгилашдан иборат. Ҳар бир нутқ жанри ўзига хос шаклга эга бўлиб, турли тиллардаги тегишли нутқ жанрларининг типик шакллари одатда бир-бирига мос келади.

Таржима инсон фаолиятининг қадимий турларидан бири бўлиб, турли тилли халқларнинг мулоқотини амалга оширишга йўналтирилган. Ўзок тарихга ва ўзига хос ривожланиш босқичларига эга таржимонлик фаолияти фақат XX асрга келиб алоҳида фан, тилшунослик билимларининг бир соҳаси сифатида шакллантирилди.

XX асрда I ва II жаҳон урушлари сабабли бўлиб ўтган глобал ўзгаришлар, фан ва техниканинг ривожланиши, халқаро алоқаларнинг жадаллашуви ва кўпгина социолингвистик омиллар таржима фаолиятининг фан сифатида ривожланишига турки бўлди. Таржимашуносликнинг ўзига хос назария сифатида ривожланишига таниқли тилшунос ва таржимашунос олимлар В. Комиссаров, А. Фёдоров, Л. Бархударов, Я. Рецкер, Ф. Саломов, Қ. Мусаев, Ю. Найда, Ж. Кетфорд ва бошқалар катта хисса қўшди.

Таржима назарияси борасида XX асрда амалга оширилган илмий ишларнинг, яратилган таржима мактабларининг мантикий давоми XXI асрда ҳам ўз самарасини курсатмоқда.

Таржима назарияси борасида олиб борилган илмий тадқиқот ишларини таҳлил қилар эканмиз, Россия, Европа, Ўзбекистон ва бошқа давлатларда яратилган илмий мактаблар, олиб борилган ишлар диққатга

сазovor. Жумладан, англиз таржимашунослари Т. Сэвори, Ж. Кетфорд тадқиқотлари эътиборга лойик.

Т. Сэвори умумий таржимашунослик тамойилларидан четга чикмаган холда замонавий таржимашуносликнинг мухим омилларидан бири - таржима жараёнини батафсил ўрганиб чиккан. Т. Сэвори фикрича, таржима тури, асосан, китобхоннинг қайси тоифага мансублигидан келиб чикади. Бу ходиса таржима прагматикасида жуда мухим аҳамиятга эга.

Таржимашунос ўз тадқиқотида китобхонларни 4 тоифага бўлиб ўрганишни тавсия этади:

- 1) умуман чет тилини билмайдиган китобхон;
- 2) чет тилини таржима орқали ўрганган китобхон;
- 3) чет тилини билган, лекин унутиб юборган китобхон;
- 4) чет тилини жуда яхши биладиган китобхон.

Рецепторларнинг мазкур таснифи таржима назариясида бошқа кутарилмаган бўлса-да, лекин таржима жараёнининг натижаси ким учун таржима қилинаётгани билан боғлиқлиги ҳақидаги гоё замонавий таржима фаолиятининг концептуал аппарати мустахкам урнашган. Замонавий таржимашуносликнинг шаклланишига хисса кушган англиз таржимашуноси Ж. Кетфорднинг

«Таржимашуносликнинг тил назарияси» илмий тадқиқоти мухим ўрин тутади.

Матнлар таржимаси назарияси бўйича мавжуд адабиётлар шарҳи. Ўзбекистонда асос солинган таржима мактаблари ҳам тахсинга сазovor. Хусусан, профессор Файбулла Саломовнинг дастлабки тадқиқотлари у хали Самарканд давлат университетиде тахсил олаётган йиллари бошланган эди. Унинг «Мақол, матал ва идиомалар таржимаси», «Бадий таржиманинг лексик-фразеологик масалалари», «Рус тилидан ўзбек тилига мақол-маталлар таржимаси» рисоалари чоп этилди, кўп ўтмай «Тил ва таржима» (1964) номли монографияси «Фан» нашриётида босилиб чикди. Шу йиллари у луғатчилик ва қомусчилик масалаларига доир илмий ишлар ёзди. «Таржимон махорати», «Дустлик кўприклари»

(хаммуаллифликда), «Бадий таржима ва адабий тахрир проблемалари», «Таржима ташвишлари», «Адабий анъана ва бадий таржима проблемалари», «Таржима назариясига кириш», «Таржима назарияси асослари» номли монография ва дарсликлари чоп этилди. Унинг бевосита раҳбарлигида «Таржима санъати» тупламининг олти китоби чоп этилди. Бу ишларда бадий таржима назарияси, киёсий адабиётшунослик ва таржима, тил, адабиёт ва таржима, таржимон маҳорати ва таржима санъати, миллий колорит ва таржима аниқлиги, давр руҳи, услуб ва таржима борасида изчил назарий фикрлар баён этилган, бир неча тилда яратилган адабиётлар, таржималарни киёслаб ўрганиш асосида долзарб илмий муаммолар ечилган.

Профессор Файбулла Саломов биринчилардан бўлиб бу икки йуналишни бириктирди, яъни таржима ҳам лисоний, ҳам бадий ходиса эканини илмий жихатдан исботлади. «Таржима тарихи»,

«Таржимашуносликка кириш», «Умумий таржима назарияси асослари» деган курсларни ишлаб чиқиб, дастурлар тўзди ва иккита дарслик ёзиб, нашр эттирди. Бу дарсликлардан ҳозир ҳам республика олий ўқув юртлирида фойдаланиб келинмоқда.

Ҳозирги даврда ХХI асрнинг замонавий таржимашунослигига жуда кўплаб ўзбек таржимонлари ва лингвистлари ўз хиссаларини қўшмоқда. Булардан Хуршид Даврон, Муҳаммад Али, Иброҳим Фафуров, Бударатхон Мусаев, Абдўзхур Абдуазизов, Нажмиддин Комилов, Иброҳим Фафуров, Бегойим Холбековаларни айтиб ўтиш лозим.

Бугунги кунда таржимага тобора ортиб бораётган кундалик эҳтиёж, ўз навбатида, малакали таржимонларга бўлган эҳтиёжнинг усишига олиб келмоқда. Олий ўқув юртлири ўқув базасини кучайтириш учун ранг-баранг дарслик ва ўқув қўлланмалар, луғатлар нашр этишга катта эътибор қаратилмоқда. Тўзувчилар Шавкат Бутаев ва Аббос Ирискуловнинг 70 МИНГ

сўз ва иборани жамлаган инглизча-ўзбекча, ўзбекча-инглизча луғати,

А. Исмоилов, О. Муминов, Н. Камбаров сингари захматкаш олимларнинг дарсликлари талабаларнинг хорижий тилларни ва таржимонлик фаолитини ўрганишларида асосий кулланмалардан бири сифатида хизмат қилмоқда. Абдўзхур Абдуазизов сингари жонкуяр олимларнинг яратган тилшунослик ва фонетикага доир дарсликлари янги давр талабаларига тил ўрганишларида гоят кул келмоқда.

Кудратилло Мусаевнинг «Таржима назарияси асослари» дарслиги ва, айниқса, унинг 240 босма табоқдан иборат уч жилдли инглизча-русча-ўзбекча иктисодий терминлар луғати ва дарсликларнинг янги авлодини яратиш йўлидаги тах-синга сазовор йирик ишлардан биридир.

Ўзбекистоннинг етакчи олий таълим муассасаларида ўтказилаётган илмий конференциялар таржима назарияси ва унинг киёсий, когнитив лингвистика билан ўзвий богик муаммоларини ечиш устида олиб борилаётган тадқиқотлар илмий соҳанинг муҳим йуналишларини камраб олаётганлигини яққол курсатди.

Таниқли таржимашунос олим Носир Камбаров уларнинг айримлари ҳақида фикр билдириб, таржима таҳрири асослари ишлаб чиқилмаганлиги ва бунга мутлако эътибор берилмаётгани, таржима таҳрири буйича биронта ҳам кулланма ёзилмаганлигига диққатни каратади. Хакикатан, хозирги кунда чикаётган таржима асарларни укиганда ута гализ, пала-партиш таржима қилинган тушунарсиз жумлаларга дуч келиш мумкин. Бу таржимонларнинг лингвистика, стилистика, синтаксис услуб-қоидаларини пухта ўрганмасдан таржимага киришиб кетаётгани натижасидир.

Юқоридаги таржима назарияси соҳасида ютуқларни таҳлил қилар эканмиз, эътиборимизни Россияда яратилган таржима мактаблари ва уларнинг ютуқлари, таржима назарияси соҳасига кушиб келаётган хиссалари беихтиёр жалб этади. Сўнгги йилларда яратилган адабиётларни таҳлил қилган холда қуйидаги таржимашунос олимларнинг ишларини таҳсинга сазовор, десак муболага бўлмайд.

В. В. Алимовнинг «Таржима назарияси. Профессинал мулоқот

соҳасидаги таржима» ўқув кулланмасида таржима назарияси, таржимоннинг назарий тайёрланиши учун муҳим бўлган лингвистик ҳолатлар; таржима тиллараро ва миллатлараро мулоқот воситаси сифатидаги аҳамияти; таржиманинг икки хиллиги, кўп хиллиги ва асоси; таржима тушунчаси; таржиманинг аниқлиги; интерференция ходисаси, тўғри ва эркин таржима; таржиманинг мундарижа буйича муҳим турлари; таржиманинг қонуний тўғри келиши; таржимада грамматик қийинчиликлар, хорижий адабиётнинг аннотацияси ва уни рефератлаш, таржима нашринг асослари каби мавзулар жуда яхши ёритилиб, кўплаб саволларга жавоб берилган.

Линн Виссон «Рус тилидан инглиз тилига синхрон таржима» асарининг аудио кулланмаси синхрон таржимага ургатиш йўлида куйилган биринчи қадам деб ҳисобланади. Инглиз тили грамматикасидан яхши билимига эга бўлган бошловчи таржимонга мулжалланган ушбу йигма ўз камровига ёзма ва оғзаки таржима бирлигини олади. Уни 3 қисмга булиш мумкин. Биринчиси 25 та рус тилидаги ёзма матнлардан иборат. Ўз жанри буйича нотиқларнинг БМТ кенгашларида ва бошқаларда сўзланган нутқлари, интервью саволларига жавоблар ва бошқа турли мавзулардаги материаллар сиёсат, иқтисод, экология, тиббиёт ва санъат соҳалари буйича материаллар ҳисобланади.

Т. А. Казакованинг «Таржиманинг амалий асослари» ўқув кулланмаси инглиз тилини ўрганувчилар учун мулжалланган бўлиб, таржима назарияси ва амалиётини ургатувчи фанлар дарсликларига киради. Кулланма инглиз тилидан рус тилига ва рус тилидан инглиз тилига таржима қилишга оид билимларни эгаллаш ва малакани оширишга йўналтирилган. Кулланма яратилишининг асосий тамойили икки томонлама таржима мобайнидаги тил бирликларини ўзгартиришнинг усулларини ишлата билиш ҳисобланади. Қўлланма хорижий филология факультетларида таҳсил олаётган бўлғуси таржимонлар, инглиз тили ўқитувчилари ва бошловчи таржимонларга мулжалланган.

Л. К. Латишевнинг «Таржима технологияси» китоби ўқитувчилар, немис тилидан таржимонлар, филология факультетлари талабалари учун кулланма сифатида тавсия этилади. Китобда рус ва немис тилларидаги мисоллар билан бирга, ҳар бир назарий билим аниқ мисоллар билан берилган. Ушбу қўлланмадан нафақат филология йўналишида, балки бошқа йўналишдаги олий таълим муассасаларининг таржимонлик соҳасини ўрганаётган ҳамда билимларини мустақил ривожлантириш-моқчи бўлган талабалар ҳам фойдаланиши мумкин.

Турли функционал улубдаги матнлар таржимасида тематик, махсус ва лингвистик луғатлардаги маълумотлардан фойдаланиш йўллари.

«Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да: «Таржима - бирор тилдан иккинчи бошқа бир тилга ағдарилган матн», - дея таърифланади. Ушбу таъриф «таржима» сўзи муайян фаолият натижаси эканлиги ҳамда бу сўз моҳияти замирида фақат натижа ётмаслигидан далолат беради. Чунки ҳар қандай натижа мантиқан маълум бир жараёнга хос маҳсулот ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, «таржима» сўзининг замирида яширинган иккинчи маъно «ўғириш жараёни» экани маълум бўлади. Бу таржима билан алоқадор фанларнинг умумий мақсади бир тилда яратилган матнни иккинчи тилга ўғириш жараёнини ўрганиш билан боғлиқлиги ва бу борада тўпланган билим ва кўникмалар сифатини таржима натижалари воситасида текшириб кўриш мумкинлигидан далолат беради.

Албатта, ушбу жараённинг физиологик ва психологик томонлари ҳам мавжуд. Аммо ушбу дарслиқда таржиманинг лингвистик томонларини ёритиш мақсад қилиб куйилди. Бошқача айтганда, асосий эътибор таржима жараёнини соф лингвистик маънода тушунишга, яъни бир тилдаги матнни иккинчи бир тилга ўғириш, трансформация қилиш масалаларига қаратилади. Шунга мувофиқ тарзда таржима назариясининг предметини аниқлашда бир тилдаги матнни бошқа тилга ўғириш жараёни тушунилади. Унинг ўрганиш объектини эса ёзма ва оғзаки нутқ ташкил қилади. Ушбу

фаннинг вазифаси таржима жараёнига хос лисоний, адабий ҳамда социолингвистик қонуниятларни ўрганишдан иборат.

Ғ. Саломовнинг фикрига кўра, таржима атамаси форсча «тарзабон» сўзининг ўзгарган шаклидир. Тарзабон форс тилида «чиройли сўзловчи, нотик, тили бурро киши» деган маъноларни англатади. Асли арабча бўлган ушбу сўз «таржумон» шаклида бўлиб, ундан «таржимон», «таржима» сўзлари ҳосил бўлган.

Саволлар:

1. Махсус матнлар мазмунини қайси нутқ шаклларида ифодалаш мумкин?
2. Нутқий ахборот қандай турларга бўлинади?
3. Махсус матнларда нутқ маълумотларининг қайси тури устунлик қилади?
4. Когнитив ахборотнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?
5. Матнда ҳиссий ахборот қандай воситалар орқали узатилади?
6. Эстетик ахборотни ифодалаш воситаси нима?
7. Махсус матнларда ахборотнинг кетма кетлик зичлигини нима оширади?

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-мавзу: Матнлар таржимасида қўлланадиган усуллар.

Режа:

- 1.1. Лингвистик ва нолингвистик матнлар.
- 1.2. Турли матнларни таржима қилиш хусусиятлари
- 1.3. Турли функционал услубдаги матнларда қўлланаган сўзлар таснифи ва уларни таржима қилиш.

Таржиманинг функционал макоми аслиятнинг структурал ҳамда семантик бир хиллиги билан мустахкамланади. Таржимон муаллифлик ҳукукини бўзиши мумкин бўлган изох ва иловаларни иложи борича ўз матнида қўлламастикка ҳаракат қилиши лозим.

Таржиманинг таркибий тўзилишида асл манба матннинг қуйидаги хусусиятларига эътибор қаратилиши лозим: а) баён қилиш кетма-кетлиги; б) матндаги алоҳида бўлақлар тартиби ўзгармаслиги. Булардан кўзланган мақсад таржимадаги ҳар бир бўлақнинг аслиятдаги тегишли қисми билан иложи борича ўхшашлигини таъминлаш ва ҳар қандай бир хилликнинг бўзилиши аслиятда акс этган маънони аниқроқ кучиришга бўлган эҳтиёж натижасидир. Таржимон томонидан баён қилиш ёки изохлаш тартибини ўзгартиришга фақат тўғридан-тўғри, бевосита таржима имкони бўлмаганда йўл қўйилади.

Таркибий ўхшашлик таржима матннинг тегишли қисмида аслиятнинг қайси элементлари мавжуд ёки мавжуд эмаслиги, қайси элементқўшилганлиги ёки тушириб қолдирилганлиги ҳамда уларнинг мувофиқлигини аниқлаш имконини беради. Бошқача айтганда, таркибий ўхшашликлар аслият матнининг энг кичик бўлақларини ҳам таржимада тушириб қолдирилишига йўл қўймайди.

Асл манба матн таржимасидаги энг мухим нарса - бу мазмуний ўхшашликдир. Унда таржима матн аслият матн билан бир хил мазмун касб этади деб хисобланади. Манба матн орқали ўзатишган маълумот билан таржима матн сифатида қабул қилинган маълумот уртасида фарк мавжудлиги тўлиқ маълумот алмашиш имкониятининг чекланишига сабаб бўлади. Манба ва таржима матн уртасидаги семантик бир хиллик маъно муқобилларининг турли даражаларига асосланади. Таржимон, одатда, асл манба матнга якин бирликлардан фойдаланишга ҳаракат қилади. Чунки таржима амалиёти аслият матнни бошқа тилга кучиришда содир бўладиган ҳаракатлар мажмуидир. Бунга ўз касбининг устаси бўлган, малакали ёки шу ишга тугма иктидори бўлган таржимонларгина эришади. Шох таржима асарлар улкан сўз санъаткорлари саъй-ҳаракатлари ҳосиласи уларок юзага келади.

Тахлилга тортилган воқеа-ҳодиса каби таржима ҳам бирор ҳодиса табиати, таркибий қисмлари ва уларнинг ички алоқаларини тушунишга қаратилган илмий машғулоти объекти бўла олади.

Таржима жараёнини ва шу жараён ҳосиласи бўлган асарларни назарий жиҳатдан ўрганиб бориш таржима назариясининг вазифасидир. Назарий изланиш - бу таржима нималигини аниқлаш, таржимон ички сезгилари асосини ташкил этувчи объектив омилларни топиш, манба ва унинг таржима матни коммуникатив кийматидаги ўхшашликларни намоён қилувчи йўл ва услубларни тасвирлашдир. Таржима назарияси таржимонни тахлил ва умумлаштириш учун зарур бўлган қоида, усул ҳамда воситалар билан таъминлайди, манба матнда нимани излаш кераклигини ургатади, таржима қилинган матн қандай булиши ва таржимани қандай амалга оширишни тушунтиради. Энг мухими, у таржимоннинг хунари, санъатига айланади.

Таржима - лисоний, психологик, маданий, адабий омилларни камраб олган мураккаб ҳодиса. Таржиманинг турли қурилишлари тегишли фан усуллари ёрдамида ўрганилади. Ҳозирги кунгача тилшунослик тизимида

таржима назариясига оид кўплаб ишлар қилинди. Лисоний таржима назарияси турли тилларда сўзлашувчи кишилар орасида мулоқот ўрнатувчи нутқ шакли бўлган таржима тури билан шуғулланади. Ушбу назариянинг асосларини макролингвистика, психоллингвистика, социоллингвистика, матн тилшунослиги фанлари ўрганади. Мулоқот имконини берувчи тил эса инсоният фаолиятининг ажралмас қисмидир.

Умуман олганда, таржима матн манба матн билан бир хил кийматга эга бўлиб, унинг ўрнини босиши мумкин, чунки ҳар икки матн бир хил қонун-қоидаларга бўйсунувчи инсон нутқи воситалари орқали юзага келади. Умумий таржима назарияси таржиманинг умумий масалалари билан шуғулланади ва шу соҳага доир фанлар асосини ташкил қилади. Умумий таржима назариясининг муҳим қисми манба ва унинг таржима матни орасидаги семантик муносабатларни ўрганувчи муқобиллик назариясидир. Айни вақтда, шуни ҳам айтиш керакки, ҳар қандай таржимада тушириб қолдиришлар, қўшимчалар ёки ўзатилаётган маълумот ўзгариши муқаррарлиги сабаб, бундай бир хиллик йўқлигини исботлаш қийин эмас. Масалан, инглизча “My brother has done the homework” гапининг ўзбек тилидаги таржимаси “Акам уй вазифасини бажариб бўлди” гапи инглизча гапнинг муқобили ҳисобланади. Жихатдан бу гапларни бир хил деб бўлмайти. Чунки ўзбекча таржимада артикль тушириб қолдирилган, яъни аниқ уй вазифаси ҳақидаги маълумотни олмаяпмиз. Шунингдек, ўзбек тилидаги таржимада аслият матнда бўлмаган қўшимча маълумот келтирилган. Ундан иш бажарувчининг сўзловчига нисбатан катта ёшдалигини билишимиз мумкин. Аслият матнда у сўзловчидан ёш бўлиши ҳам мумкин. Таржима матнда аслият матнда мавжуд келишик категорияси келтирилмаган. Шунингдек, таржима матнда акс этган эгалик цушимчаси аслиятда йўқ. Таржима жараёнида тушириб қолдириш ёки қўшимча қилиш ахборот учун аҳамиятсиз бўлса-да, таржима муқобили матнларнинг тўлиқ мазмуний ўхшашлигини назарда тутмайти. Мувофиқлик назарияси бир хилликни таъминловчи омилларни ўрганади ва

таржимада матнлар қанчалик ўхшашлигини аниқлашга ҳаракат қилади. Умумий таржима назарияси ҳар бир таржима ходисаси учун мос бўлган асосий тамойилларни тасвирлайди.

Таржимон таржима матнда манба матнда мавжуд турли лисоний унсурларни: услубий бетараф ва хис-хаяжон сўзлар, архаик сўзлар, истиора, ўхшатиш, шева, жаргон, баландпарвоз иборалар, жаргон ва арголар, мақол, иқтибос, нуксонли нутқ шакли билан ифодаланган шакл ва сўзлар маъносини сақлаши ҳамда таржима қилинаётган тилдаги муқобилига мослаб бериши керак. Манба матн фалсафа фанидан тортиб замонавий соҳасларга оид булиши мумкин. Таржимон бу ўринда ихтисослашган баён тасвирларига ечим топиши ҳамда тегишли атамалари хали таржима қилинмаган янги ихтиролар ҳақида тегишли иловалар бериши керак. Унинг вазифаси дипломатик музокараларни, сиёсий баёнотларни, илмий диссертацияларни, ёрқин ҳажвий асарларни, ижодий дастурларни адекват таржима қилишдир.

Саҳна асарларини таржима қилаётган таржимон драматик асарнинг театр сахнасидаги ижросини тасаввурида гавдалантира олиши, фильмга овоз бераётганда унинг таржимаси фильм қахрамонининг лаб ҳаракатларига мос бўлиши керак. Синхрон шарҳда таржимон тез гапирувчи нотиқ нутқини бир хил суръатда таржима қилиши, эшитилаётган жумладаги шева ва нуксонли талаффузларни тушуниши ёки сўзловчи тил талабига жавоб бермайдиган ҳолда гапирса-да, унинг нима демокчилигини фахмлаши керак.

Кетма-кет шарҳлашда таржимон узундан-узоқ нутқ тинглайди, унинг муҳим жойларини ёзиб олади, сўнгра тўлиқ ёки қисқа шаклда, яъни барча тафсилотлар ёки асосий мазмунни таржима қилиб беради. Кўп ҳолларда истеъмолчилар ҳатто асл маънонинг асосий қисми таржимаси билан коникадилар, бошқа ҳолларда таржимонлар фаолиятида арзимас тушириб қолдириш ёки кичик хатолар кўзатилиши мумкин.

Ҳар бир таржима турининг таржима жараёнига таъсир этиб турувчи омиллар мажмуи мавжуд. Умумий таржима назарияси таржимонлик фаолиятининг кўплаб турларини ўрганувчи, ҳар бир турнинг ўзига хос устувор томонларини тасвирловчи бир нечта махсус таржима назариялари билан тулдирилади.

Таржима назариясининг бошқа бир муҳим соҳаси Таржима жараёнида бир-бирини тўлдирувчи манба матн ва таржима матн birlikларини ўрганиш билан шуғулланади. Мувофиқ матнларнинг яратилиши икки матндаги ўзароалока бўлган тил мувофиқлигини келтириб чиқаради. Ҳар қандай таржимада бир-бирининг ўрнини босувчи айнан бир хил ёки ўхшаш жуфт birlikлар мавжуд. Тил унсурининг коммуникатив киймати унинг семантикаси (маъно моҳияти) ва нутқда қўлланилиш усулига боғлиқ. Шунинг учун таржима мувофиқлиги (тенг маънолилиқ) тегишли тил тизимида birlikларнинг ўзаро ўхшамаган жойларни эгаллаши билан яратилади. Таржима қилинган матнни манба матн билан солиштирмасак, уларнинг тенг кийматли birlikларини аниқлай олмаймиз. Бундан ташқари, икки тилли таржима назарияси манба тил ва таржима тил деб ҳисобланган тиллар билан биргаликда алоҳида иккита тенг кийматли сўзлар мажмуини ўрганади. Шундай бўлса ҳам, икки тилли барча таржима назариялари эквивалентларни таснифлайди ва уларнинг таржима жараёнида тутган ўрнини тадқиқ қилади. Таржима назарияси учун таржимон ўз фаолиятида қандай усул ишлатганлигини, қандай қилиб манба матн ва таржима матнда бир хил коммуникатив кийматга эришишини аниқлаш жуда мушкул. Тўғри, бу жараёнларни бевосита назорат қилиб бўлмайди. Шундай бўлса-да, улар турли усуллар билан ўрганилиши керак. Таржима назариясининг бу йуналишида манба матн ҳамда таржима матн орасидаги мувофиқликни таъминлашда таржимон фойдаланадиган меодларни аниқлаш катта амалий аҳамиятга эга. Таржима жараёнини ўрганиш таржиманинг умумий стратегияси ҳамда унинг ўзига хос муаммоларига ечим топишда ишлатиладиган муайян услубларни

аниқлашга хизмат қилади. Ёзма таржима таржимоннинг рухий механизмлари ишлаши учун энг қулай шарт-шароитларга эга. Аслият матни вақт чекловисиз визуал кўриб қабул қилинади. Хотирага ортиқча босим бўлмайди. Тилдан тилга ўтказишда экстремал вазиятга дуч келмайди. Луғатлар, маълумотномалар ва ҳар қандай ёрдамчи адабиётлардан фойдаланиш мумкин. Таржима операциялари кетма-кет бажарилади, бундан ташқари, улар вақтни чўзиш мумкин. Таржимани қайта ишлаш-ёзма равишда фаолиятингиз маҳсулини қайта-қайта таҳрирлашингиз мумкин.

Буларнинг барчаси таржимон ишида ижобий омиллардир. Аммо таржимоннинг ишини мураккаблаштирувчи омиллар борки, уларни эътибордан четда қолдириб бўлмайди.

Инглиз тилидаги атрибут ибораларини таржима қилишда сиз унга киритилган сўзларнинг табиатини, сўзлар орасидаги семантик боғланишларни ва бу боғланишларни рус тилига қандай кўчиришни ҳисобга олишингиз керак. Атрибут ибораларини таржима қилишнинг бир қатор методлари мавжуд.

1. Калка таржима, яъни таржима қилинган атаманинг таркибий қисмларини тилидаги лексик корреспонденциялар билан алмаштиришдан иборат . Бундай ҳолда атаманинг белгиловчи қисми сифатларга ўтиши мумкин. Мисол:

high-voltage switch эл. ‘высоковольтный выключатель/кучли босимли ўчириш мосламаси’;

European Union ‘Европейский союз/ Европа Иттифоқи’;

day-night rhythm биол. ‘суточный ритм/кунлик ритми’;

soil water биол. ‘почвенная вода/унумдор ер суви’;

developed countries экон. ‘развитые страны/ ривожланган мамлакатлар’;

space age ‘космическая эпоха/ космик аср’;

ankle joint анат. ‘голеностопный сустав/ оёқ билаги сустави’

Аниқловчи сўз ёки аниқловчи семантик гуруҳни кўчириш қараткич келишигидаги от ёрдамида амалга оширилиши мумкин. Бу ҳолда калка усулидан фойдаланиш ҳисобланган элементлар тартибининг ўзгариши билан бирга олиб борилади. Мисол:

clutch pedal авт. ‘педаль сцепления’;
acceleration factor тех. ‘коэффициент ускорения’;
flame holder тех. ‘стабилизатор пламени’;
low-frequency current физ. ‘ток низкой частоты’;
supporting point физ. ‘точка опоры’;
direct current system эл. ‘система постоянного тока’;
land-based missile воен. ‘ракета наземного базирования’;
first-strike weapon воен. ‘оружие первого удара’.

Атрибутив иборалари ўртасидаги семантик муносабатлар турли предлоглар орқали узатилиши мумкин. Мисол :

employment agent ‘агент по найму’;
data processing equipment ‘оборудование для обработки дан-ных’;
wear-and-tear gauge ‘шаблон для измерения износа’;
welfare expenditures ‘расходы на социальные нужды’;
cat’s back track ‘вытяжной путь с двухсторонним скатом’;
dry battery ‘батарея на сухих элементах’;
separation payments ‘денежные выплаты при увольнении с работы’;
phase-modulated signal ‘сигнал, модулируемый по фазе’;
bent-tube boilers ‘котлы с гнутыми трубами’.

Инглиз икки қисмли эллиптик атамалар ҳам калка орқали узатилади, яъни таржима тилида мавжуд бўлган элементлар ва синтактик муносабатларга асосланган. Мисол:

nuclear tests ‘ядерные испытания (испытания ядерного оружия)’;
instantaneous depth ‘текущая глубина (текущее значение глубины)’;
elastic solution ‘упругое решение (решение по теории упругости)’;

plastic design ‘пластический расчет (расчет с учетом пластических деформаций)’.

Янги эллиптик тузилишларни адекват таржима қилиш учун сиз аввал уларга тўлиқ таржима қилишингиз керак, кейин еса атама сифатида, калкани ишлатиб.

Айрим предлоғли иборалар ҳам калка орқали таржима қилинади. Мисол:

robbery with violence юр. ‘разбой с насилием’;

person of no definite occupation юр. ‘лицо без определенных занятий’.

2. Транскрипция ва транслитерация-асл нусхадаги лексик бирликни товуш ёки график шаклини қайта яратиш орқали таржима қилиш методлари. Улар фирма, корпорация ва бошқа айрим ташкилот ва муассасаларнинг номларини узатишнинг асосий методлари сифатида ишлатилади. Мисол:

Special Systems Industry – Спешэл системз индастри;

General Motors – Дженерал моторз;

Sunday Security Systems – Санди секюрити системз.

Бу таржима методларини ибораларнинг алоҳида элементларини узатишда семантик эквивалентдан фойдаланишда тўғри келиши мумкин.

Мисол:

Proctor & Gamble – Проктор и Гэмбл;

Mansion & House – Мэншн и Хаус;

Marks & Spencer – Маркс и Спенсер.

Агар ташкилотнинг номи умумий сўзларни ўз ичига олса, улар транскрипция, транслитерация, калка ёки семантик эквивалент ёрдамида таржима қилиниши мумкин. Мисол:

European Petroleum Equipment Manufactures Federation – Европейская Федерация предприятий по производству оборудования для нефтяной промышленности;

The Art of Living – Искусство жизни.

3. Семантик эквивалент ёки функционал аналог, яъни инглиз тилидаги атаманинг маъносини тўлиқ ёки қисман акс эттирадиган ҳақиқий сўзлардан фойдаланиш. Мисол:

- company promoter экон. ‘учредитель’;
- supply agent юр. ‘снабженец’;
- shell rock хим. ‘ракушечник’;
- horse racing спорт. ‘скачки’;
- drive system тех. ‘привод’;
- white plague мед. ‘туберкулез’;
- water brash мед. ‘изжога’;
- overhead road авт. ‘эстакада’;
- protective protein мед. ‘антитело’;
- bed-wetting disease мед. ‘ночное недержание мочи’;
- spare parts kit тех. ‘ремонтный набор’;
- touch pad комп. ‘сенсорная панель’ (в ноутбуке);
- touch screen вчт. ‘сенсорный экран’ (в инфокиосках);
- goal getter спорт. ‘бомбардир’;
- root canal filling instrument мед. (стом.) ‘каналонаполнитель’.

4. Экспликация -(тавсифий таржима) - маънонинг маънони ривожлантириш йўли билан очиб берилиши, натижада атрибут ибора аъзоларидан бири изоҳловчи сўзларнинг бутун бир гуруҳи орқали таржимада берилади. Мисол:

- oven film ‘пленка, предназначенная для упаковки и приготовления в ней пищи при высокой температуре’;
- short circuit gain ‘усиление по току в режиме короткого замыкания’;
- last-gasp goal ‘гол, забитый на последней минуте’;
- community centre ‘помещение для проведения культурных и общественных мероприятий’

5. Бир неча таржима методларининг комбинацияси. Таржима жараёнида кўпинча калсификация ва транслитерация ёки транскрипциядан бир вақтда фойдаланиш кузатилади. Мисол:

application server комп. ‘сервер приложений’;

high-velocity aircraft rocket воен. ‘авиационная ракета с большой скоростью полета’;

travel agent общ. ‘туристический агент’;

halfback спорт. ‘полузащитник’.

Транскрипция ва тавсифловчи таржима, транскрипсия, Калка ва функционал аналог бир вақтнинг ўзида ишлатилиши мумкин. Мисол :

high aluminum cement строит. ‘цемент с большим содержанием глинозема’;

ratification instrument полит. ‘ратификационная грамота’;

capital flow rates экон. ‘темпы движения капитала’;

oxygen breathing apparatus мед. ‘кислородно-дыхательный аппарат, респиратор’;

6. Инглиз тилидаги иборани тўлиқ нусхалаш, яъни уни лотин тилида қолдириш. Мисол:

Microsoft Corporation, Norsk Data (в норвегии);

Adobe Photo- shop, Microsoft Windows; Internet Explorer.

Саволлар:

1. Атамалари-ибораларнинг таржима усуллари мавжуд?

2. Калка усули нима? Калка усули ёрдамида инглиз тилидаги атама ва ибораларни таржима қилишга мисоллар келтиринг.

3. Фирма, корпорация ва бошқа ташкилот ва муассасалар номларини таржима қилишда қандай методлардан фойдаланилади?

4. Инглиз тилидаги терминларни семантик эквивалентлар (функционал аналоглар) ёрдамида таржима қилишга мисоллар келтиринг.

5. Транслитерация кузатилиши ёки бошқа методлар билан бирлаштирилган инглиз тилидаги атамалар-ибораларни таржима қилишга мисоллар келтиринг.

6. Терминологик луғатда инглиз тилидаги атама ва ибораларнинг тавсифий таржимасига мисоллар топинг.

7. Инглиз тилидаги атама ва ибораларни тўлиқ нусхалашга мисоллар келтиринг.

2-мавзу: Матнлар таржимаси назариясида учрайдиган неологизмларнинг тузилиши.

Режа:

2.1. Матнларда неологизмларнинг ҳосил бўлиши (аффиксация, конверсия, сўз ясаш, қисқартмалар).

2.2. Турли матнлардаги неологизмларни таржима қилиш усуллари.

Терминология лексикани тўлдириш учун турли хил ички ва ташқи ресурслардан фойдаланиш орқали шаклланади.

Тилда лексик гуруҳларнинг ажратилишига асос бўлиб ундаги мунтазам янгиланиб туриш жараёни хизмат қилади. Маълумки, луғат таркиби жамият ҳаётини турли қирралари билан ривожланиб турувчи инсон онги фаолиятининг турли томонлари билан узвий боғланган. Шунинг учун луғат таркиби ҳаётдаги барча янгидан-янги эҳтиёжларни қондирган ҳолда тухтовсиз янгиланиб туради. Бу янгиланиш уч асосий йуналишда содир бўлади:

а) янги сузлар пайдо бўлади (радиолокация, атомник, радиотелескоп, космодром) каби яқинда пайдо булган сузларни эслаб кўрайлик;

б) кераксиз булиб қолган сўзлар нофаол захирага ўтиб кетади (губерния, уезд, буржуй, лакей, НЭП);

в) сўзлар ўз маъноларини ўзгартирадилар (спутник, семилетка, поток, цепная реакция).

Луғат таркибининг янгиланишидаги натижаларидан бири - неологизмлар лексик гуруҳининг ва архаизмлар лексик гуруҳининг шаклланиши ҳисобланади. Неологизмлар (грекча. neos - янги ва logos - сўз) - бу янги лексика, яъни уларни қўллаган авлод хотирасида вужудга келган сўзлар.

Лексика неологизмлар ҳисобига бойиб борар экан, уларнинг юзага келишида бир неча омиллар муҳим роль уйнайди. Жумладан, янги тушунча, нарса ёки ҳодисанинг номини аташи, аввал мавжуд бўлган нарса ёки ҳодисанинг белгиларини фарқлаши, тилдаги воситаларни тежаши, фикрни аниқроқ ифодалаш учун хизмат қилиши кабилар тилда неологизмлар пайдо бўлишига хизмат қилади.

Неологизмлар, аввало, лексик-семантик ва лексик-грамматик турларга бўлинади. Лексик-семантик тур уз ичида яна фарқланар экан, доминант тилдан суз узлашиши лексик, тилда мавжуд сузларнинг янги маънода ишлатилиши семантик неологизм ҳисобланади.

Неологизмлар узи ифодаляйдиган тушунчани ундан жамиятдаги инсонлар тушунишининг кам миқдорли даражасига кура уз макомини сақлаб туради. Муайян давр неологизми қиска бир вақтда халқ тилидаги фаол лексикага айланиши мумкин. Айрим уринларда эса ундай унсурларни халқ қабул қилиши узокроқ кечади. Умуман олганда, семантик неологизм суз маъносининг тараккиёти, келажаги ҳисобланади.

Тилнинг ички имконияти ҳам неологизмлар пайдо бўлишида муҳим аҳамият қасб этар экан, морфологик усул билан суз ясалиши орқали лексик-грамматик неологизмлар юзага келади.

Жамиятнинг турли соҳаларида узгариш булди, соҳалар тармоғига янги инновациялар жорий қилинди. Бу инновациялар замонавий технологияларга таяниб иш тутди. Шу технологияларга тегишли тушунчалар, асосан, доминант тилларнинг уз сузи - неологизмлари билан

бирга кириб келди ва махсус кузатишлар манбасига айланмоқда⁴. Тилда янги давр - неологизмларнинг глобллашув даври бошланди. Янги сузлар интернетнинг турли сахифаларида, ранг-баранг ижтимоий тармоқларда акс эта бошлади.

Янги терминларни яратишда ички тил ресурсларидан кенг фойдаланилади, яъни тилнинг аффиксация (суффиксация и пре-фиксация), конверсия, сўз таркиби, турли хил қисқартма ва семантик деривация каби сўз ҳосил қилиш моделлари. Ташқи ресурсларга терминларни тўлдириш бошқа тиллардан ўзлаштиришни англатади.

Аффиксация. Суффиксация.

илмий-техник терминология соҳасида энг кўп учрайдиган кўшимчалар:

-ion (-ation, -tion, -sion, -ssion) – бу кўшимчалар ёрдамида ҳосил қилинган отлар жараён ёки ҳолатларни билдиради: coagulation ‘коагуляция, свертывание’; conjugation ‘конъюгация, соединение, слияние’; constipation мед. ‘констипация, запор, обстипация’; expulsion ‘изгнание, удаление, выброс, выталкивание’; regression ‘регресс, обратное развитие, рецидив’; tribocorrosion ‘трибокоррозия, коррозия при трении’;

-ance(-ence) – кўшимчалар феъл ва сифатлардан отларни ҳосил қилишда иштирок этади: divergence ‘отклонение’ (от нормы, стандарта); clearance ‘оплата’ (счета, долга), ‘очищение, клиренс’;

-er – суффикси шахс ёки қурилмани билдиради: dealer ‘посредник, дилер’; stockholder ‘акционер’; supplier ‘поставщик’; synchronizer ‘синхронизатор’; encoder ‘кодирующее устройство, шифратор’;

-or – суффикси шахс ёки қурилмани билдиради: consignor ‘грузоотправитель’; competitor ‘конкурент’; contractor ‘подрядчик’; proprietor ‘владелец, собственник’; auditor ‘аудитор’; triturator ‘аппарат для растирания (измельчения) в порошок’; gasator ‘прибор для вдыхания газа с лечебной целью’;

-ee –суффикси шахсни билдиради: consignee ‘грузополучатель’; employee ‘работник’; lessee ‘арендатор, съемщик’; trustee ‘доверенное лицо, попечитель’;

-ium – суффикси латин тилидан олинган бўлиб, кимёвий элементлар ва моддаларга англатиш учун кимёвий терминологияда кенг қўлланилади: aurum ‘золото, Au’; barium ‘барий, Ba’; deuterium ‘дейтерий’; zirconium ‘цирконий, Zr’;

-osis –суффикси юнон тилидан латин орқали олинган ва касалликлар номларини билдирувчи тиббий атамаларни ишлаб чиқишда иштирок этади: osteochondrosis ‘остеохондроз’ (дистрофический процесс в костной и хрящевой ткани); osteoporosis ‘остеопороз’ (разрежение кости); tuberculosis ‘туберкулез’;

-ize – dieselize ‘оборудовать дизелем’; vulcanize ‘вулканизировать’; stabilize ‘стабилизировать’;

-ism – synchronism ‘синхронизм’; behaviorism ‘бихевиоризм’; rheumatism ‘ревматизм’; exhibitionism ‘экспозиционизм’; synergism ‘синергический (однонаправленный) эффект, синергизм’;

-ant – латин суффикси: coolant ‘охладитель, жидкость для охлаждения’; indicant ‘признак, показатель, симптом’; lubricant ‘смазывающее вещество’; coagulant ‘коагулянт’; refrigerant ‘жаропонижающее средство’;

-ing – clearing ‘счет для работы по безналу’, earning ‘зарплата, выручка’; packing ‘упаковка’; wholesaling ‘оптовая торговля’; clotting ‘свертывание (крови)’; clumping ‘группировка, агрегация (клеток)’;

-able – образует прилагательные от глаголов: obtainable ‘доступный’; reliable ‘надежный’; movable ‘передвижной’; curable ‘излечимый’; deliverable ‘доставляемый, подлежащий доставке’; unshrinkable ‘безусадочный’;

-fold – соннинг кўпайтмасини билдиради: fivefold ‘пятикратный, в пятикратном размере, впятеро, в пять раз больше’;

-less – бу сўзнинг базиси нимани англатишидан маҳрум бўлган ёки маҳрум бўлган " деган маънога ега': flawless 'безупречный, лишенный недостатков';

-proof – воситалари ҳимояланган, ўтказмайдиغان англатади'; acidproof 'кислоупорный'; foolproof 'защищенный от неосторожного обращения и требует квалифицированного обслуживания'; vibrationproof 'вибростойкий, вибропрочный, виброустойчивый'.

Префиксация-илмий-техник терминология соҳасида энг кўп учрайдиغان инглиз префикслари қуйидагилардан иборат:

dis-, in-, im-, ir-, il-, un-, non-, сўзларни инкор маъносини беради: disadvantage 'недостаток'; immature 'незрелый'; non-dimensional 'безразмерный';

mal-, mis-, сўзни нотўғри бажарилган ҳаракатнинг маъносини беради: malnutrition 'недостаточное питание, недоедание'; misalignment 'смещение, несоосность'; misfit 'несо-ответствие, плохая пригонка';

de- сўзни тескари қийматини беради, префикс re- – такрорланувчи ҳаракат: depuration 'очистка'; degrease 'обезжиривать'; recharge тех. 'перезаряжать, повторно заряжать'; воен. 'снова атаковать'; readjust 'повторно регулировать'; remake 'римейк'; reforming 'реформирование, риформинг';

sub-, super-, ultra- таржима қилганда транслитерация қилиш мумкин - ся (суб-, супер-, ультра-) ёки тенг эквалент (под-, около и над-, сверх-, пере-): subordination 'подчинение, субординация'; subdivision 'подразделение'; super- charger тех. 'нагнетатель, компрессор надува'; supernova астр. 'сверхновая звезда'; superheat тех. 'перегрев'; ultrasound физ. 'уль- тразвук';

semi- - ярим-: semiannual 'полугодовой'; semicircle 'полукруг'; semidiameter 'полудиаметр'; semiconductor физ. 'полупроводник';

trans- орқали маънога эга, орқали, орқасида", жойлашган "нарсa бошқа томонида", одатда транслитератед, лекин баъзан префикс қайта томонидан таржима-: transformer 'трансформатор'; transplantation 'трансплантация'; transmission 'трансмиссия, передача'; translation 'перевод'.

Инглиз тилида янги сўз ўз имлоси ва талаффузини ўзгартирмасдан, балки парадигмасини ўзгартирмасдан, аффикс ишлатмасдан тилдаги мавжуд сўздан ҳосил бўлиши мумкин. янги сўзларни яратишнинг бу усули жуда самарали ва конверсия деб аталади. Энг самарали конверсия модели отлардан феълларнинг шаклланиши: motor двигатель – to motor 'работать в двигательном режиме'; power – to power; doctor – to doctor.

Топшириқ 1. Терминларни таржима қилинг қандай методлардан фойдаланилганлигини кўрсатинг.

1) liberalization; 2) browser комп.; 3) nontax revenues; 4) agreement letter; 5) keyboard; 6) directory; 7) stripper эл.; 8) ex- tradition юр. 9) flash disk комп.; 10) leasing; 11) traveller's cheque фин.; 12) flare tip тех.; 13) internet-site комп.; 14) stamp duty on bills of exchange эконои.; 15) import (imported) commodities эконои.; 16) idle time costs эконои.; 17) debit эконои.; 18) defalcation эконои.; 19) percentage wise.

Топшириқ 2. Иқтисодий атама ва ибораларни таржима қилинг ва таржима усулларини таҳлил қилинг.

1) licence duty; 2) commission earnings (commission); 3) interbank loan commitment; 4) consumer (consumable) commodities; 5) life repair cost; 6) state depository; 7) world depression; 8) prompt cash discount; 9) farm labour efficiency; 10) full-time employee; 11) sales promotion expense; 12) currency fluctuations; 13) amenity investment; 14) liability for partnership debts; 15) bulk cargo loading; 16) market extension merger; 17) WTO accession obligations; 18) man-hour output; 19) ownership of land burdened with easement.

Топширик 3. Атама ва ибораларни таржима қилинган уларнинг таржима методларини таҳлил қилинг.

1) worker decision-making (decision-taking); 2) armed forces personnel; 3) manpower resources (manpower); 4) banker to the government; 5) bankruptcy court; 6) batch proof; 7) below-the-line balance sheet items; 8) bid-and-asked quotations; 9) bill of lading; 10) commodity exchange; 11) compliance audit; 12) bond interest coupon; 13) all risks coverage; 14) pay-day; 15) debt-to-equity swap; 16) raw material producing country; 17) foreign currency denominated liabilities; 18) loan loss reserve; 19) magnetic ink character recognition (MICR); 20) sum-of-the-year's-digits depreciation; 21) blanket mortgage.

Саволлар:

1. Инглиз тилидаги илмий - техник терминологияга хос бўлган енг кўп қўлланиладиган суффиксларни айтинг.

3. Жараён ва ҳолатларни билдирувчи атамаларнинг ҳосил бўлишида қандай суффикслар иштирок этади?

4. Баъзи суффикслар шахсларни ифодалашда ишлатилади? Қайси суффикслар қурилмани ифодалашда ишлатилади?

5. Кимёвий элементларга ифодалашучун қандай суффикслар кенг қўлланилади?

6. Қайси юнон суффикслар сўзи касалликлар номларида кенг қўлланилади?

3-мавзу: Матн ва услубий хусусиятлари.

Режа:

3.1. Матн турлари. Матннинг функционал услуб жиҳатдан турлари.

3.2. Матн категориялари ва матндаги ахборот турлари тизими тушунчаси.

Матн коммуникация бирлиги бўлиб, у тил системаси бирликларини реаллаштириш воситаси тарзида хизмат қилади; мазмунни тафаккур орқали амалга оширади.

Матнни тушуниш учун кўплаб кўрсаткичларни, жумладан уни яратиш шароитини, мазмун ва структурасини ҳисобга олиш лозим. Бошқача айтганда, экстралингвистик (тилдан ташқари ижтимоий-сиёсий факторлар) ва интралингвистик (тилнинг ички системаси) кўрсаткичларни ҳисобга олиш зарур.

Шундай экан, ҳар бир матн мураккаб структура ва мазмун мундарижасига эга бўлиб, у оғзаки ҳамда ёзма ижод намунаси ҳисобланади.

Матнни ўрганувчи бир қанча соҳалар мавжуд. Лекин ҳар қандай матнни бутун аспектда ўрганиш ҳали бошланмаган.

«**Матн**» атамаси илмий адабиётларда турлича талқин қилинади. «**Ўзбек тилининг изоҳли луғати**» да матн сўзининг арабчадан ўзлашганлиги, эскирган китобий сўз эканлиги ва айнан текст сўзи англатган маънога тенглигига ишора қилинади. Изоҳли луғатнинг 156-бетида текст сўзига қуйидагича таъриф берилади:

1. Ёзилган, кўчирилган ёки босилган ижодий, илмий асар, нутқ, ҳужжат ва шу кабилар ёки уларнинг бир парчаси; матн. Мақоланинг тексти.

2. Музика асарига, масалан бирор куйга, опера, романс ва шу кабиларга асос бўлган шеър, сўз.

3. Полиграфияда йирик шрифтлардан бирининг номи.

«Матн» атамаси илмий адабиётларда турлича талқин қилинади. «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да матн сўзининг арабчадан ўзлашганлиги, эскирган китобий сўз эканлиги ва айнан текст сўзи англатган маънога тенглигига ишора қилинади. Изоҳли луғатнинг 156-бетида текст сўзига қуйидагича таъриф берилади:

1. Ёзилган, кўчирилган ёки босилган ижодий, илмий асар, нутқ, ҳужжат ва шу кабилар ёки уларнинг бир парчаси; матн. Мақоланинг тексти.

2. Муסיқа асарига, масалан бирор куйга, опера, романс ва шу кабиларга асос бўлган шеър, сўз.

3. Полиграфияда йирик шрифтлардан бирининг номи.

Тилшунос Э.Қиличев «Матннинг лингвистик таҳлили» деб номланган китобида «Матн - ҳамма элементлари ўзаро зич алоқада бўлган ва автор нуқтаи назаридан маълум бир мақсадга йўналтирилган номинатив - эстетик ахборотни ифодаловчи мураккаб тузилма» деган таърифни келтиради. И.Р.Гальперин матннинг:

1.Маълумот бериш;

2.Бўлинувчанлик;

3.Когезия (ички алоқалар тизими);

4.Континиум (вақт ва макон изчиллиги);

5.Қисмлар автосемантияси;

6.Ретроспекция ва проспекция;

7.Модаллик;

8.Яхлитлик ва тугалланганлик каби саккиз категорияси мавжудлиги ҳақида маълумот беради. Умуман матн дейилганда НУТҚИЙ жараён маҳсули бўлган, тугалланган, ёзма шаклда мавжуд бўлган, адабий шаклланган, суперфразали бирликлардан тузилган, лексик, грамматик, логик, стилистик алоқалар билан боғланган, аниқ мақсадли ва прагматик курилмали нутқий асарни тушунмоқ керак.

Матн услубий моҳиятига кўра илмий матн (тезис, мақола, маъруза, аннотация, тақризлар), бадий матн (насрий ва назмий асарлар), расмий

матн (маълумотнома, қарор, буйруқ, тавсифнома, тавсияномалар), оммабоп матн (мақола, суҳбат, табриқ ва хитоб нутқи матнлари) каби тармоқларга бўлинади. Биз ушбу қўлланмада фақатгина бадиий матн ҳақида фикр юритамиз.

Бадиий матн бадиий асар мазмунини ифодалаган, функционал жиҳатдан тугалланган, тилнинг тасвир имкониятлари асосида шаклланган, ўзида турли услуб кўринишларини муаллиф ихтиёрига кўра эркин жамлай оладиган, кишиларга эстетик завқ бериш хусусиятига эга бўлган ғоят мураккаб бутунлик ҳисобланади.

Матн нутқий ходиса бўлиб, у икки ва ундан ортиқ гапнинг мазмуни бирикишидир. «Баҳор. экиш бошланди» шаклидаги учтагина сўзнинг мазмунан бирикишидан тортиб, бутун бошли бадиий романлар, йирик трилогиялар ҳам матн саналади. Ҳар бир матн маълум бир нарса, воқеа-ходисани тасвирлайди, у ҳақда хабар беради, сўзловчининг муносабатини ифодалайди.

Матн ўз тузилишига кўра гап, мураккаб синтактик бутунлик, хат боши (абзац), бўлим, қисм, боб ва параграфлардан ташкил топиши мумкин.

Ўқувчилар томонидан яратиладиган матнлар эса асосан гап, абзац ва қисмдан иборат бўлади. Бу бирликлар, албатта, матн ҳосил қилишда иштирок этади ва уни шакллантиришда муҳим аҳамиятга молик бўлади.

Мактаб амалиётида матннинг тасвир, ривоя ва муҳокама каби баён усулларидан кўпроқ фойдаланилади. Бу усуллар ўртасида гарчанд аниқ чегара булмаса-да, аммо уларнинг ҳар қайсиси ўзига хос хусусиятларга эга. Баённинг бу усуллари ҳам мазмуни, ҳам тузилиши, ҳам тилнинг ифода воситаларидан фойдаланиш жиҳатидан бир-биридан фарқ қилади.

а) Публицистик матн кўпроқ матбуотга хос бўлиб, у хабар, мақола, тақриз, интервью, репортаж кабиларда намоён бўлади. Она тили машғулотида ўқувчиларни публицистик матнлар яратишга ўргатиш учун аввало уларнинг бу усулнинг тил хусусиятлари устида ишлашига туғри келади. Публицистик матннинг тили пишиқ, аниқ, ифодали, равон, ихчам,

жонли бўлиб, у нутқнинг жанговарлиги, таъсирчанлиги, ўқимишлилиги ва оммабоплигини таъминлайди.

б) илмий-оммабоп матнларда эса айрим мураккаб тушунчаларга аниқлик киритилади ва улар кўпчиликнинг тушунишига мослаштирилган ҳолда берилади. Унда тасвир унсурларидан ҳам фойдаланилади.

в) рамзий матнлар она тили ўқитиш жараёнида анча салмоқли ўрин эгаллайди. Ўқувчилар ҳукумат қарорлари, буйруқлар, шартномалар, расмий эълонлар, айникса, расмий иш қоғозлари: ариза, таржиман ҳол, ишонч қоғози, тилхат, телеграмма, маълумотнома, тавсифнома, қарор, ҳисобот, хат, эълон қабила билан иш кўриш жараёнида нутқнинг бу кўринишини мукамал эгаллаб борадилар.

Ўқувчи берилган матнда тил ходисаларини кузатиш, таққослаш, гуруҳларга ажратиш умумлаштириш асосида қоида, таъриф ҳамда умумий хулосаларга келади. Бадиий асарлардан, илмий ва илмий оммабоп китоблардан, матбуот материалларидан танлаб олиниши мумкин. Бундай матнлар ўрганилаётган тил ходисасига мувофиқ келиш билан бирга тарбиявий аҳамиятга ҳам молик бўлиши лозим.

4-мавзу: Матнда қўлланидиган қисқартмалар

Режа:

4.1. Матн тушунчаси нима.

4.2. Матн турлари.

4.3. Матнлар таржимаси назариясига хос бўлган расмий, стандарт ўзгартириб бўлмас қисқартма сўзлар - акроним ва аббревиатура

Ҳар куни нафақат махсус матнларда, балки кундалик ҳаётда ҳам қўлланила бошланган янги қисқартмалар ва қисқартмалар мавжуд - e-mail (мейл), log-in (логин), spam (спам), friends (френд) ва бошқалар.

Ҳар бир тилда қисқартмалар таржимаси ўзига хос хусусиятларга эга. Баъзан товуш ёки ҳарф таркибининг ўхшашлиги туфайли сохта уюшмаларга сабаб бўладиган икки тилдаги сўзлар ахборотни нотўғри идрок этишга олиб келади.

Қисқартмалар таржимаси. Қисқартмалар (масалан, "ASCII") номларнинг биринчи ҳарфлари билан тузилади. Қисқартмалар кенгайтрилган шакли (American "Standard Code for Information Interchange) ва таржима қилинган ("ахборот алмашинуви учун Америка стандарт коди"), қисқартма аслтилда кенгайтрилган шакли , таржима ва таржима қилинган қисқартманинг биринчи ҳарфларидан ташкил топган қисқартма.

Агар қисқартма кенгайтрилган шакл чиқмаса, уни асл нусхада қолдириш керак. Таржима матни, маҳсулот ва қурилмалар маркаларининг қисқартирилган номларидан ташқари, асл тилда эмас сўз ва жумлалар ҳамда чет эл босма нашрларининг номлари ҳам асл имлода қолади.

Муассаса ва ташкилотларнинг қисқартмалари қўштирноқсиз ва бош ҳарф билан ёзилиши керак. Таржима матнида қуйидагилар бўлиши керак: муассаса ва ташкилотларнинг бўлим ва бўлимлари номлари; лавозимлар, унвонлар, илмий даражалар, унвонлар номлари; белгиланган амалиётга мувофиқ тўғри номлар ва унвонлар. Агар қисқартмани кенгайтрилган шаклини қилиш мумкин бўлмаса.

Баъзан таниқли қисқартма контекстсиз дешифрланиши мумкин эмас, масалан:

A.D.A. - American Dental Association - Американская Ассоциация стоматологов

A.D.A. - American Diabetic Association - Американская Ассоциация по диабету

A.D.A. - American Dietetic Association - Американская Диетическая ассоциация

Acoustic Measurement System	система акустических измерений
Advanced Meteoroid Satellite	усовершенствованный спутник для исследования метеорных частиц
Advanced Meteorological System	усовершенствованная метеорологическая система
Aeronautical Material Specifications	технические условия на авиационный материал
Aeronautical Mobile Service	мобильная служба авиационной связи
Aerospace Material Specifications	технические требования к материалам для авиационно-космической техники
Air Mail Service	авиапочтовая служба
Air Maintenance Squadron	авиаремонтная эскадрилья
Air Mass	воздушная масса
Air Movements Section	отдел воздушных перевозок
Apollo Mission Simulator	установка для моделирования полета КЛА «Аполлон»
Armament Management System	система управления вооружением
Artillery and Missile School	артиллерийско-ракетная школа
Atmospheric Monitoring Satellite	спутник для контроля атмосферных условий
Attitude Maneuvering System	система управления пространственным положением
Authority for Material Substitution	разрешение на замену материала
Aviation Medical Service	авиационно-медицинская служба

Компания эгалик шаклини кўрсатади қисқартмалар, Corp., Co., Ltd., Inc., GmbH улар номи бир қисми бўлмаса, таржима ёзилмайди мумкин, емас, балки рус тилига расмий таржималарда, компания номи компаниянинг рўйхатга олиш ва расмий ҳужжатларда кўрсатилган таржима қилиниши керак қаерда.

Қурилмалар ва усқуналар брендларининг қисқартирилган номлари дешифрланмайди ва таржимада улар асл имлода қолдирилади, масалан: "руиннаи қозон". Ёки transcribe, масалан, бу учун амалга оширилади:

- хорижий фамилиялар, тегишли номлар ва таникли фамилияларнинг анъанавий ёзилиши билан номлар;
- чет ел фамилияларидаги мақола ва предлоглар;
- хорижий фирмалар, компаниялар, акциядорлик жамиятлари, корпорациялар, концернлар, монополиялар, саноат бирлашмалари номлари; фирма номларидаги иттифоқлар ва предлоглар;

- машиналар, курилмалар, кимёвий моддалар, маҳсулотлар ва материалларнинг товар номлари.

Агар таржима тили қисқартманинг яхши ташкил этилган версиясига эга бўлса, уни ишлатинг. Таржима матнида илмий-техник атамалар ва географик номлар рус эквивалентлари билан алмаштирилади. Шу билан бирга, таржима матнида кундалик турмуш ва ижтимоий ҳаётнинг ўзига хос хусусиятлари, тарихи, географик ва иқлим шароитлари билан боғлиқ ўзига хос сўз ва ибораларнинг миллийлиги сақлаб қолинишини таъкидлаш лозим.

Ихтисослашган муқим атамалар.

Узоқ сўз ва иборалар уларни ишлатиш ва тушунишни қийинлаштиради, шунинг учун қисқартмалар сиқиш мақсадида ишлатилади: тел. (telefon) - телефон, temp. (temperature) - ҳарорат.

Бироқ кесик сўзлар ва қисқартмалардан фойдаланиш контекст атаманинг аниқ мансублигини аниқлашга имкон бермаса, хатоликларга олиб келади. Қисқа хабарлар учун таниқли қисқартма " SMS", тиш шифокори учун соматостатин деган маънони англатади. Дастурий таъминот ишлаб чиқувчи таб ва темп атамаларини мос равишда "таб" ва "вақтинчалик" деб тушунтиради. Медицина учун бу-планшет (планшет) ва ҳарорат (ҳарорат) демакдир. Бу таниқли " Ps."бошқа нарсалар қаторида от кучи (Pferdestaerke).

Топшириқ:

- 1) IBM (Corporation);
- 2) ART;
- 3) flu(e);
- 4) Engtech;
- 5) Op- con;
- 6) DipBA;
- 7) ASAB;
- 8) PLUTO;
- 9) MARC;
- 10) LAW;

- 11) GASP;
- 12) CLR;
- 13) RCVR;
- 14) bullmastiff;
- 15) zebrule;
- 16) tec; prepreg (pre-impregnated);
- 17) GARP;
- 18) brunch.

5-мавзу: Бадиий услубга оид матнлар таржимаси. расмий услубга оид матнлар таржимаси. илмий услубга оид матнлар таржимаси

Режа:

- 5.1. Бадиий услубга оид матнлар таржима қилиш хусусиятлари.
- 5.2. Матнларда қўлланадиган категориялар ва уларни таржимада сақлаш хусусиятлари.
- 6.1. Расмий услубга оид матнлар таржима қилиш хусусиятлари.
- 6.2. Матнларда қўлланадиган категориялар ва уларни таржимада сақлаш хусусиятлари.
- 6.3. Матнда қўлланадиган қолип сўзлар ва таржима.
- 7.1. Илмий услубга оид матнлар таржима қилиш хусусиятлари.
- 7.2. Матнларда қўлланадиган категориялар ва уларни таржимада сақлаш хусусиятлари.

Хосланган услубларнинг ҳар бир тури ижтимоий ҳаётнинг у ёки бу соҳаси учун хизмат қилиши ва инсон амалий фаолиятининг муайян доирасига мансублиги билан фарқланади. Шу сабабли улар нутқ фаолиятининг маълум соҳасига тааллуқли бўлади.

Бадиий нутқ услуби жуда хилма-хил кўринишларда намоён бўлади. Бадиий нутқ услуби муаллифларга асарнинг эстетик таъсирини кучайтириш учун тилнинг барча лексик ва грамматик воситаларидан усталик билан фойдаланиш, танлаш, шунингдек, янгидан-янги ифода воситалари яратиш имконини беради. Бадиий нутқ услубида тил образ, характер ва манзаралар яратиш воситаси бўлиб хизмат қилади. Бадиий нутқ ўзининг образлилиги билан адабий тилнинг бошқа функционал услубларидан ажралиб туради.

Бадиий адабиётда сўзларни образли ишлатиш бадиий образ яратиш ва ҳаётни тасвир йўли билан таҳлил этиш воситасидир. Бадиий нутқ услубида Айниқса, индивидуал образли сўз ва иборалар жуда ката таъсир кучига эга.

Адабий асарларда индивидуал хусусиятлар асарнинг бадиийлик қимматини белгиловчи асосий ўлчовлардан биридир. Агар асар услубида индивидуаллик сезилмаса, бундай асар трафарет, бадиий саёз асар сифатида тасаввур қилинади.

Ёзувчининг адабий асарда воқеликни бадиий идрок этиши, образ яратиши, асар композицияси билан боғлиқ бўлган индивидуал хусусиятларнинг ҳаммасини асар тилида ёрқин намоён этади. Ёзувчи қандай воқеа ва ҳодисаларни тасвирлашга ҳаракат қилса, унинг асарларда ҳам худди анна шу воқеа ва ҳодисаларни ифодаловчи сўзлар, тил элементларининг кўпроқ қўлланиши табиийдир.

Луғавий бирликлар: сўз ва ибораларнинг бадиий нутқда ишлатилиши. Сўз ёзувчининг қуролидир. Сўз ўлдириши ҳам, даволаши ҳам мумкин. Ёзувчи нутқи ва тилининг бой ёки қашшоқлигини ёзувчининг сўз қўллаш маҳоратига қараб белгилаймиз. Айниқса, иборалар ёзувчи асарларини ўқимишли, жозибали ва халқчиллигини таъминлайди

Бадиий нутқ сўз санъатига, тимсолий фикрлаш соҳасига оид бўлади. Функционал жихатидан чегараланган эмас. Мазмун доираси ниҳоятда кенг. Бадиий услубда адабий тил ва умумхалқ тили воситалари ва уларга хос бор имкониятлар нисбатан кенг ва тўлиқ намоён бўлади. Проза, поэзия,

драматургия ва ранг баранг жанрлардан иборат, мажозий фикрлар манзаралар асосий ўрин тутди. Бадиий тўқима ва ёзувчилар фантазияси иштирок этади.

Бадиий нутқда умумхалқ тили ва адабий тилнинг барча қатламларига мансуб сўз ва ибораларнинг, турли нутқ услубларининг унсурларини ҳатто бутун бутун парчаларнинг кенг ва фаол ишлатилиши. Мухими сўзнинг турли тимсоллар ифодалаш тасаввурлар ўйғотишга йўналтирилганлиги. Бутун бир тасвирий-таъсирчан воситаларнинг силсиласига, услубий санъатлар мажмуига эгаллиги. Бадиий услубнинг нутқ нафосатига дахлдорлиги. Бадиий нутқ услубияти бой тарихи ва анъаналари билан ўзбек тили стилистикасининг пойдевори яратилганлиги ўзига хос хусусиятларидир.

Мумтоз ва замонавий адабиётимиз тарғиботида бадиий таржиманинг, адабий алоқаларнинг ўрни беқиёс. Тарихга назар ташласак, таржима адабиёти Ватан адабиёти билан вобаста тараққий этиб келганига гувоҳ бўламиз. Айти пайтда таржима адабиёти ва унинг назарий муаммоларини тадқиқ этишда бой тажрибага эгамиз. Бу жабҳадаги ишларни янги, юқори босқичга кўтаришда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Жаҳон адабиётининг энг сара намуналарини ўзбек тилига ҳамда ўзбек адабиёти дурдоналарини чет тилларига таржима қилиш ва нашр этиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2018 йил 18 майдаги 376-сон қарори муҳим аҳамият касб этиши муқаррар.

Ўтган XX аср мобайнида таржима асарларининг жуғрофияси янада кенгайди. Аср бошида адабиёт саҳнасига чиққан Абдулла Қодирий, Чўлпон, Усмон Носир каби адибларимиз жаҳон адабиётидан таржима қилиш тажрибасини бошлаб бердилар. Чўлпон таржимасидаги Шекспирнинг “Ҳамлет”, Усмон Носир ўгирган Лермонтовнинг “Демон” асарлари таржималари ҳанузгача ўз қимматини йўқотгани йўқ. Айти пайтда ҳам жаҳон адабиётининг номдор адиблари асарлари тилимизга мунтазам таржима қилиниб келинмоқда. Айтиқса, мустақиллик йилларида Ватанимизда таржима адабиётига эътибор янада ортди. “Жаҳон адабиёти” журнали ўтган

йигирма йил ичида чет эл адабиёти билан ўзбек китобхонини таништиришда жонбозлик кўрсатди. Бу йилларда устоз таржимонларнинг шижоатли меҳнати туфайли жаҳон адабиётининг ўнлаб намуналари китоб жавонимиздан ўрин олди.

Қувонарлиси, сўнгги йилларда билвосита таржима амалиётидан бевосита таржима амалиётига ўтиш даври бошланди. Бевосита аслиятдан таржима қилаётган маҳоратли таржимонларимизнинг меҳнати кўзга кўрина бошлади. Чунончи, Бегойим Холбекова, Алишер Отабоев, -Ойбек Остонов, Аъзам Обидов ўз таржималари билан -жамоатчиликка танилдилар. Кейинги пайтда бадий -таржимага иштиёқи баланд ёшларнинг бўй кўрсата -бошлагани ҳам мамнуният ҳиссини уйғотади.

Ўзбек адабиётининг чет тилларга таржимаси ва хорижда ўрганилиши тарихига тўхталадиган бўлсак, бу борада ҳам бой тажриба тўпланган. Масалан, француз олими Бартолемей д’Ербеллонинг 1697 йили Парижда чоп қилинган “Шарқ кутубхонаси” (“La Bibliothéque orientale”) қомусида илк дафъа ўзбек мумтоз адабиёти, хусусан, ҳазрат Алишер Навоий ва Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ҳамда ижоди ҳақида мақолалар берилганди. Шундан сўнг европалик олимлар Навоий, Бобур ижодини ўрганиш, асарларини француз, немис ва инглиз тилларига таржима қилиш билан жиддий шуғуллана бошладилар. Натижада, ҳазрат -Навоийнинг “Хамса”сидан айрим дostonлар, -Бобурнинг “Бобурнома” ва Абулғозихоннинг “Шажараи турк” асарларининг французча, немисча ва инглизча таржималари Европа бўйлаб кенг тарқалди, улар ҳақида тад-қиқотлар ёзилди.

Мустақиллик даврида ўзбек тилидан хорижий тилларга ва хорижий тиллардан ўзбек тилига бевосита таржима амалиётига ўтиш борасида ҳам илк қадамлар ташланди. Айни пайтда, хорижий тилларни пухта эгаллаган ёшларимиз ўзбек адабиёти намуналарини инглиз, немис, француз, хитой, япон, корейс тилларига таржима қилишмоқда. Бу ўринда, албатта, таржимонларимизнинг хорижлик мутахассислар билан ҳамкорликда фаолият юритаётгани самарали натижа берапти.

Албатта, адабиётимизнинг энг сара намуналари таржималарини амалга ошириш, таҳрир ва нашрини таъминлаш осон кечмайди. Таржималарни нашрга тайёрлашда хорижлик мутахассисларнинг ҳам ёрдами керак бўлади. Масалан, Ойбекнинг “Навоий” ва ў.ўуломнинг “Шум бола” повести таржималарига америкалик олима Элиза Бриттэн муҳаррирлик қилди. Натижада ҳар иккала таржима ҳам муваффақиятли чиқди.

Бадиий таржима-бадиий ижод соҳасидир. Чунки таржиманинг бошқа соҳаларидан фарқли ўлароқ бадиий таржиманинг ўз хусусиятлари мавжуд. Бу хусусиятлар бадиий адабиётнинг табиатидан келиб чиқади. Чунончи, агар фанда асосий омил далил, таҳлил, жадвал бўлса, бадиий асарда образ, тасвир ва ҳикоя қилинаётган воқеанинг таъсирчанлиги муҳим роль ўйнайди. Худди шу омиллар бадиий таржима учун ҳам муқаррардир.

Таржима ўзаро алоқалар ва миллий маданиятларнинг бир-бирини бойитишга олиб келувчи муҳим вотисадир. Унинг ёрдамида турли миллат вакиллари, бошқа халқларнинг тарихи, маданияти ва адабиёти билан танишиш имкониятига эга бўладилар. Ҳар қандай сиёсий ва бадиий асарнинг таржимаси халқларни ўзаро тушуниш, дўстлик ва қардошлик, уларнинг адабиётига, ўзга халқ адабиётидан фикр ва ғояларнинг кириб келишига олиб келади.

Таржима саъати –қайта тиклаш санъати, асарни бошқа тилда яратиш санъатидир. Қайта яратилган нарса аслига ўхшамайди. Санъатда такрор бўлмайди. Таржима бўладиган ҳамма нарсани бера билиш таржимоннинг шарафли бурчи. Қайта яратишдаги муваффақият унинг истеъдоди ва бадиий идрокига боғлиқ. Таржимадаги ижод, аслини олганда оригиналнинг мазмуни, ёзувчи ҳиссиётдан келиб чиққан ҳолда ана шу “таржима бўладиган” ва “таржима бўлмайдиган” унсурсурларни бир бадиий яхлитликка бирлаштириш маҳоратидан иборат.

Расмий услуб асосан ҳуқуқий –маъмурий муносабатлар соҳаси учун хизмат қилади. У идоралар кишилар давлатлар ўртасидаги

муносабатларни тартибга солади. Фармон бериш, даъват этиш ва мажбурийлик оҳанги кучли бўлади.

Расмий-идоравий ҳужжатларнинг тайёр андозалари ишлаб чиқилган бўлади. Мазмуни аниқ ва аён бўлиб, ёзма нутқ шаклида амал қилинади. Ортиқча изоҳ ва такрорлар бўлмайди. Тасвирийлик ва мажозийликдан маҳрум бўлади. Бу услубда холис баҳолаш, қатъий ундаш, буюриш оҳанги устувор бўлади.

Расмий ёзишма ва ҳужжатлар услуби иқтисодий, юридик ва дипломатик муносабатларда, давлат идоралари, судлар, савдога доир ўзаро муамоларда алоқа қилиш учун ишлатилади. Шунга кура, бу усулда юридик қонун моддалари, дипломатик мурожаатномалар- ноталар, ҳукумат идораларининг қарорлари, инструкциялар, буйруқлар, шартномалар расмий эълон ва хабарлар, ёзишмалар ва шу каби ҳужжатлар ёзилади.

Расмий ва ёзишма ва ҳужжатлар усулининг қўлланиши доираси кенг ва хилма-хил бўлганлигидан унинг таркиби ҳам турличадир. Улар лексик-фразеологик ҳамда грамматик воситаларни танлаш ва ишлатиш жиҳатидан бир-биридан озми-кўпми фарқ қилади. Баён қилинган фикрларнинг изчиллик билан узвий боғланган бўлишига алоҳида эътибор қилинади.

Идоравий ёзишмаларга оид қогозлар, чунончи, справка, тилхат, чақириқ хати, тушунтириш хати, таклифномалар қисқа ва аниқлиги билан ажралиб туради. Тилдаги муайян нутқий штаплар, қатъий одат тусига кириб ёзишмаларга хос хусусиятлар саналади.

Шартноманинг лексик-фразеологик ва грамматик хусусиятларини расмий ҳужжатлар усулининг барча намуналари билан умумий белгиларга, шунингдек, ўзига хос хусусиятларга эга бўлади.

Ҳарбий ҳужжатлар тили ҳам, асосан, расмий услубнинг қонуниятларига бўйсунди. Ҳарбий ҳужжатларгатартиб белгиловчи қоидалар мажмуи бўлмиш уставлар, қурол аслаҳаларга оид қўлланмалар, буйруқ, фармойишлар каби ҳужжатлар киради. Махфий маълумотлар

беришда турли хил қисқартмаларнинг ишлатилиши ҳарбий ҳужжатларнинг энг муҳим белгиларидандир. Ҳарбий ҳужжатларда бевосита ҳарбий ишларда ҳамда ҳарбий техникада ишлатиладиган махсус терминлар жуда кўп учрайди. Расмий услубнинг бошқа турларидаги сингари ҳарбий ҳужжатларда ҳам сўзлар, асосан, ўзининг аниқ тўғри маъносида ишлатилади. Бундан фақат кўпинча уруш майдонидаги объектларнинг номларини шартли белги-аломатлар билан белгилаб қўйилишигина мустаснодир.

Расмий услуби ўзининг функционал соҳасида расмий инсоний муносабатлар соҳасини қамраб олган матнларни ўз ичига олади: давлат фаолияти, халқаро муносабатлар, ҳуқуқий муносабатлар, иқтисодиёт, савдо, реклама, расмий муассасаларда мулоқот. Расмий иш услуби ўз вазифаси ва матн тузиш усуллари билан ҳетерожен бўлиб, унинг ички фарқланишига олиб келади. Ушбу услуб ҳужжатларининг ёзма шакли кўйидаги нутқ жанрларида амалга оширилади:

- давлат фаолияти соҳасидаги қонунлар, фармонлар, низомлар, декларациялар, қарорлар, тартиб қоидалари, конвенциялар ва бошқа ҳужжатлар;

- халқаро муносабатлар соҳасидаги дипломатик битимлар, меморандумлар, эслатмалар, протоколлар;

- суд-процессуал ҳужжатлар, ҳуқуқий баёноتلар, нотариал гувоҳномалар, қонундаги Низом ва кодлар;

- ҳарбий низомлар, буйруқлар, фармойишлар, ҳисоботлар;

- савдо ва тижорат шартномалари, савдо ва иқтисодиётдаги шартномалар;

- бизнес ёзишмалар, кўрсатмалар, далолатномалар, учрашувлар ва учрашувлар баённомалари, дебатлар сарҳисоби, ёшонлар, ёшонлар ва бошқа муассаса ва ташкилотларнинг ҳужжатлари;

- шахснинг иш ҳаётидаги расмий ёзма баёноتلар, тушунтириш ёзувлари, ишончнома, тушумлар, васиятномалар ва бошқа ҳужжатлар.

Расмий услубининг оғзаки монолог ва диалогик шакли суд ва бизнес жанрлари билан ифодаланади.

Таржимон кўпинча фуқаролик ҳуқуқи ва халқаро хусусий ҳуқуқ билан боғлиқ бўлган ва одатда мулкка егалик қилиш, фойдаланиш ва мулкни тасарруф этиш, ҳуқуқларни узатиш, суғурта қилиш, патентлардан фойдаланиш ва интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш каби тушунчалар билан чекланган ҳуқуқий ҳужжатлар.

Ўзининг коммуникатив моҳиятига кўра расмий иш услуги ўзининг номуносивблиги, эмоцияси ва объективлиги жиҳатидан илмий-техникага яқиндир. Расмий иш услубининг асоси, унинг муҳим мазмуни вазифининг ижтимоий вазифаси ва расмийликнинг расмий функциясидир.

Императив функция директив, директив-норматив ва норматив-баҳоловчи функцияларга бўлинади. Директив ва директив-меъерий функциялар одамларни бошқарадиган ва давлат, жамоа ва шахс фаолиятида муҳим кўрсатмалар бўлиб хизмат қиладиган қонунлар, буйруқлар, кўрсатмалар ва меъерий ҳужжатларда белгилаб қўйилади. Сиёсат ҳужжатлари прескриптив раҳбарликни ўз ичига олади, меъерий ҳужжатлар эса прескриптив ва баҳоловчи ахборот комбинациясини ўз ичига олади.

Тавсия функцияси куруқ ифода стандарти билан бирга ҳиссий ва ифодали ранг беришга имкон беради ва дипломатик соҳага, расмий байрамларга, реклама ва ҳуқуқий ишларга хосдир. У кўпинча турли хил реклама турлари (реклама брошюралари, варақалар ва маҳсулотнинг тавсифи ва тасвирига ега брошюралар, уни сотиб олиш жойи ва шартлари, саноат ускуналари учун реклама каталоглари), патентлар, операцион кўрсатмалар ва дастур усулларининг тавсифлари билан амалга оширилади. Божхона функциясининг бу тури расмий услубининг чегара зонасини ташкил ва илмий-техник услубда ҳам мавжуд.

Унинг барча турларида мажбурий вазифасини амалга оширишнинг тил воситалари расмий иш матнларининг ҳар бир тури учун тақдим

этишнинг ихчамлиги, белгиланган ва мажбурий стандарт шаклидир. Масалан, иеросни хатлаб бериш стандарт шакллари, ишончнома, суғурта, декларация, диплом, бизнес ёзишмалари ва бошқа расмий ҳужжатлар мавжуд. Расмий ва иш ҳужжатларида параграфларни таъкидлаш, алоҳида қисмларни рақамлаш ва турли шрифтлар ёрдамида махсус график методлардан фойдаланилади.

Ўзига хос кўринишдан ташқари, мажбурий функцияси тил воситаларини танлашда ҳам ифодаланади. Қуйидаги бирликлар ушбу услуб матнларининг лексик шакли учун хосдир:

а) терминлар (махсус ва умумий): power of attorney ‘генеральная доверенность’; licence duty ‘лицензионная пошлина’; stamp duty on bills of exchange ‘гербовый сбор по вексялям’; commission earnings (commission) ‘комиссионные’; interbank loan commitment ‘обязательства по межбанковским кредитам’; import (imported) commodities ‘импортные товары’; consumer (consumable) commodities ‘потребительские товары, товары широкого потребления’; idle time costs ‘издержки из-за простоя’; life repair cost ‘стоимость ремонта на полный срок эксплуатации’; debit ‘дебет’ (бухгалтерская запись, отражающая расход); worker decision-making (decision-taking) ‘принятие решения рабочим коллективом’; defalcation ‘растрата’; state depository ‘банк- хранитель государственных фондов’; world depression ‘кризис мировой экономики’; prompt cash discount ‘скидка за немедленный платеж наличными’; wronged person юр. ‘потерпевший’; young adult offender юр. ‘молодой совершеннолетний преступник’; witness for the plaintiff юр. ‘свидетель со стороны истца’; action copy юр. ‘копия дела’; age qualification юр. ‘возрастной ценз’;

б) берилган услубнинг ҳар бир функционал соҳасига хизмат қилувчи терминологизацияланган иборалар: of sound mind and memory (sane and in full control of one’s mental powers) юр. ‘в здравом уме и твердой памяти’; by assignment юр. ‘в порядке гражданско-правовой цессии’ (передача / переуступка имущества, права); catch in the act юр. ‘поймать на месте

преступления, поймать с поличным»; plead the baby act ‘оправдываться неопытностью’; adhibit the seal юр. ‘скрепить печатью’;

в) асосан маъмурий ва клерикал нутқда ишлатиладиган терминологик сўзлар, расмий ва бизнес нутқ жанрларининг барқарор бурилиш ва клиентлари; расмий ва клерикал сўзлар, номенклатура номлари ва нутқ маркалари: stipulated ‘оговоренный’; current ‘настоящий’; as follows ‘следующее’; hereinabove ‘вышеуказанный, вышеназванный’; hereinafter ‘здесь и далее, ниже, в дальнейшем’ (именуемый как); null and void ‘потерявший законную силу’.

Хар қандай матн мазмун мақсадига қура маълум услубга таалукли бўлади. Матн огзаки монологик, ёзма монологик, ёзма диалогик ёки ёзма монологик булиши мумкин. Илмий услуб узининг кичик гуруҳлари ва жанрлари ва матн турлари билан турли фан соҳаларидаги амалий ва назарий тадқиқотлар натижаларини ёйиш, янги-янги билимларни тушунтириш, қонуниятларни аниқ расмий систематик тарзда ишотлаш ёки имкон қадар танқидий асослаш учун хизмат қилади.

Илмий услубдаги матн қимга мулжалланганлигига қура икки жанр услубига бўлинади.

1. Илмий академик тадқиқотлар услуби.
2. Илмий оммабоб услуб.

Илмий академик тадқиқотлар услуби янги илмий тадқиқотлар, тажрибалар натижалари. илмий фикр ва хулосалар учун мулжалланган. Иккинчи турдаги услуб эса олимлар назарияларини кенг халқ оmmasига тушунарли тарзда баён қилиш, етказиб беришга мулжалланган. Илмий оммабоб услуб турли фан соҳаларини амалий жихатдан эгаллаш учун қуриқ бўлиб хизмат қилади.

Тингловчи ва ахборот берувчи муносабатларда хар икки услубда маънодорлик даражалари муҳим рол уйнайди. Маънодорлик даражаси объектив расман ифодаланиши (логик экспрессивлик) ва полемик тарзда ифодаланиб, эмоционал экспрессив стилистик восита сифатида намон

булади. икки илмий услуб жанрлари ҳам уз навбатида кичик гуруҳларга булиниши мумкин. Жумладан ижтимоий – гуманитар техник – математик ва табиий фанлар услуги ва бошкалар.

Бу уринда илмий услубда ёзилган матнларга ҳам тухталиб утиш фойдадан холи эмас. Ёзма матн маълум фан соҳасига мансуб булиб диссертация, монография, аннотация, рецензия, эссе, илмий ёзишма макола шаклларида булиши мумкин. Огзаки шаклларида эса илмий мунозара, маъруза ва бошка шаклларда учраб туради. Илмий услубда мантик ва унинг барча компонентларидан кенг фойдаланилади. Мантик компонентларига аниқлик, ҳаққонийлик, равшанлик системалик, абстракт фикрлаш имкониятларини киритишимиз мумкин.

Услуб усулларнинг мантикий компонентлар жумласига экспрессивликни ҳам киритишимиз мумкин зеро, у укувчида таасурот колдирувчи воситалардандир. Эмоционал экспрессивлик илмий прозанинг барча соҳалари учун мажбурий эмас. Эмоционал экспрессивлик текст турлари мавзуси, жанри, қисман эса индивидуал услубга ҳам боғлиқдир.

Илмий услубда тасвирийлик булиб, илмий оммабоп матнларда кургазмали маъно ифодаловчи восита сифатида ишлатилади ижтимоий-гуманитар, математик-техник ва табиий фанлар соҳасида тасвирийликдан баъзан қуп баъзан озрок фойдаланилади. Ифодалилик эса бу соҳалар учун зарур эмас.

Илмий академик матн турларида нутқнинг безакдор булиши шарт эмас. Бу каби матнларда билим бериш муҳим булиб янги тушунча янги назария ва ходисани ифодали қилиб етказиш муҳимлиги боис қучма маънолилик ифодалашликдан фойдаланилади.

Юкоридаги фикрларни умумлаштириган ҳолда айтишимиз мумкинки, илмий услубнинг барча турларида тилдаги стилистик воситалардан кенг фойдаланиш, уларга таянган ҳолда ифодалаш шарт эмас.

Илмий услубдаги насрий асарларнинг барча турлари экстремалистик қучимча қучайтирувчи омил сифатида фойдланиш

мумкин. Чунончи статистик таблицалар, расмлар, диаграммалар, схемалар, турли белги ва бошкалар.

Илмий услубнинг лексикаси хам узига хос булиб, тушунарли аниқ равшан, мантикий матн учун мос равишда танланади. Улар адабий тилга хос булиб, нейтрал эмоционал экспрессив буёксиз, немисча ёки чет тилидан узлаштирилган атамалар, реалиялар, касбий сузлар булиши мумкин. Илмий асарларда конкрет сузлар, атама ва реалияларнинг ишлатилиши тилдаги тежамкорлик ва бир маъноликни таъминлайди. Илмий услубдаги матн учун бу жуда мухимдир. Албатта атамаларнинг керагидан ортик булиши мақсадга мувофиқ эмас, маъноси кийин атамалар тушунунтиришлар орқали берилиши изохланиши лозим.

Айрим илмий атамалар

гарчан бошка тилдан узлаштирилган булсада интернационал сузларга айланиб маъноси тушунарли булади.

Она тилида унинг эквивалентини топиш мушкуллашади. Сузма-суз килинган таржима эса атама англаган маънони тулалигича ифодалай олмайди ва лугат таркибидан урин ола олмайди.

Замонавий илмий услубда таркиби инфинитивдан иборат кушма отлар куплаб учраб туради. Замонавий илмий услубдаги матнларда архаизмлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ эмас. Тарих соҳасига оид матнлардан ташқари. Купчилик архаизмлар илмий атама сифатида эскирган, кулланишдан чикиб кетган ва ахамиятини йукотган булади. Суффикслар орқали ясалган архаизмлар адабий тил лексик катламида нофаол булиб, эскирган кулланилишдан чикиб кетади. Илмий услуб функционал стилистик лексикаси таркибида сода феълларга синоним булиб, айрим кушимча маъноли феъллар хам урин олган.

Мавзуга оид отлар эса мавхум тушунчаларни ифодалаган ҳолда илмий услубда кенг кулланилади.

Эмоционал экспрессив буёқдор сузлар ва иборалар яъни идиомалар, жуфт сузлар исбот талаб тушунчаларни ифодалашда ишлатилади. Илмий

мунозаралар уткир исбот талаб тушунчалар тасвирида эса киноя, ирония ва юмордан фойдаланилади.

Диалектизмлар, аргот, вулгаризмлар илмий услуб матнларига мос келмайди. Аксари холларда троплар ухшатишлар матнларда безак сифатида эмас балким, тушунарли баён килиш воситаси булиб хизмат килади.

Индивидуал Кучма маъноли тил воситалари фикр ва хулосаларни аниқ тасвирлашга эҳтиёж сезилгандагина кулланилади. Албатта бу бир томонлама илмий асар мазмун ва муаллифнинг индивидуал услубига боғлиқ булсада, иккинчи томондан фан созасининг спецификасига боғлиқ. Троплар, ухшатиш, перифразалар илмий оммабоп филологик илмий ишларда математик-физик ва техникавий матнларга нисбатан купрок ишлатилади.

Илмий услуб грамматик куриши хам мантикийлик, тушунарлилик ва аниқликни таъминлашга йуналтирилади. Жумладан пассив конструкциялар бошка услублардан фаркли уларок илмий услубда кенг кулланилади.

Илмий услубда сокин интонацияга эга булган дарак гап, тугалланилмаган рамкаси конструкциялар (гапда феъл кесим кисмларининг иккинчи ва охирида келиши мумкин) кулланилади. Тугалланмаган рамкали конструкциялар гапдаги бирор булак стилистик ахамиятини буртириб курсатиш учун ишлатилиб, ганинг охирида туради.

Айрим холларда уз карашларини исботлаш оппонентининг фикрларига карши чикишида кучирма гаплардан хам кенг фойдаланилади. Сурок гаплар ва айникса риторик сурок гаплар илмий услубда кенг фойдаланилади.

Илмий-техник функционал услуб ўз ичига илмий ва табиий, илмий-гуманитар, илмий-техник адабиётлар тилини ўз ичига олади ва кўплаб илмий-техник нутқ жанрлари билан ифодаланади. Илмий-техник адабиётлар ёзма матнларнинг қуйидаги турларини ўз ичига олади:

* илмий (монографиялар, диссертациялар, рефератлар, илмий мақолалар тўпламлари, фан ва техниканинг турли муаммолари бўйича илмий мақолалар, илмий тақризлар, тезислар, тақризлар, аннотация ва тезислар);

* табиий Фанлар, гуманитар ва техник фанлар бўйича ўқув адабиётлари (дарсликлар, ўқув қўлланмалар, дарсликлар);

* фан ва техниканинг турли соҳаларига оид илмий-оммабоп адабиётлар;

* техник ҳужжатлар (паспортлар, шакллар, техник тавсифлар, операцион кўрсатмалар ва ҳужжатлар);

* юк ҳужжатлар (харажатларни, ускуналар рўйхати, ва бошқалар.);

* лойиҳа ҳужжатлари (лойиҳалар, ҳисоб-китоблар, чизмалар);

Оғзаки монолог нутқ турларининг хилма-хиллиги илмий-техник функционал услубнинг жанрлари:

* Университет маърузаси;

* илмий маъруза;

* илмий тақриз;

* илмий маъруза.

Диалогик нутқ жанрларига суҳбат, баҳс, мунозара ва давра суҳбати киради.

Илмий-техник услуб матнларининг муҳим коммуникатив хусусиятлари уларнинг шахссиз хусусияти бўлиб, уларнинг гуруҳ адресатига қаратилганлиги ҳамда уларнинг адресатлари одатда аноним бўлганлиги туфайли субъектив эмоционалликнинг йўқлиги билан боғлиқ.

Уларнинг мақсади когнитив (когнитив) ахборотни етказишдан иборат бўлиб, натижада улар жалб қилиш, мантиқийлик, қатъий изчиллик, асосий ғоя ва деталлар ўртасидаги аниқ боғлиқлик, аниқлик ва объективлик билан характерланиб, уларнинг тиниқлиги ва равшанлигини таъминлайди.

Илмий-техник услуб функциясининг умумий мазмуни тушунтириш бўлиб, у билим жараёнини экранга чиқариш, билим натижаларини тақдим этиш ва олинган натижаларни қўллаш йўллари ва соҳаларини тавсифлашни ўз ичига олади. Тушунтириш амалга ошириладиган нутқ шакллари мулоҳаза, тавсиф, мулоқот ва ривоятдир.

Фикр юритишдан мақсад-янги ҳақиқатни излашда, айрим билимларни бошқалардан ажратиб олишда муайян нуқтаи назарни исботлаш ёки рад этишдир. Мулоҳазанинг таркибий алоқаси асослаш, исботлаш, рад этиш, таққослаш, умумлаштириш, жамлаш каби операциялар билан белгиланади. Фикр юритиш натижасида тафаккур предметининг янги тушунчаси шаклланади. Исботлаш усуллари бу билим воситаси вазифасини бажарувчи мантиқ қонунларидан фойдаланишни кўзда тутди. грамматик даражада мулоҳазалар сабабий, айирув, зидлов ва келишик муносабатлари мавжудлигида намоён бўлади ва конфликтлар, конъюнктив равишлар ва бошқа воситалараро фраземалар тўйинганлиги билан характерланади.

Тавсиф объектларнинг мавжудлиги ва уларнинг хусусиятларини бир вақтнинг ўзида акс эттириш учун мўлжалланган, яъни воқелик ҳолатини батафсил узатиш учун ва илмий-техник матнларда маълум бир билим соҳаси тушунчаларининг тизимли таърифи, уларнинг таснифи, ўзаро боғлиқлиги ва бўйсунуши, объектлар, ҳодисалар, хусусиятларнинг пухта позицияси мавжуд. Матнда нутқнинг бу шакли бириктирувчи, коррелятив алоқа, замон шаклларининг бир хил тури ва гапларнинг параллел тузилиши сифатида намоён бўлади.

Мулоқот нутқ шакли сифатида илмий-техник матнларда фан ва техниканинг турли тармоқларининг ривожланиши, уларнинг ўзаро муносабати, ўзаро кириб келиши ва бойиши ҳақидаги маълумотларни етказишда қўлланилади. Кўпинча бир ҳикоя билан тўлдирилади, яъни. воқеаларнинг изчил тавсифи.

Хабар ўқувчини янги илмий билимлар билан хабардор қилиш ва таништириш воситаси сифатида ҳамда илмий фактлар, қонунлар, тушунчалар, назарияларни тақдим этиш воситаси сифатида ҳаракат қилади,

фан ва техника соҳасидаги маълум бир соҳа мутахассисларининг илмий мулки бўлган муносабатлар ва ўзаро боғлиқликлар.

Саволлар

1. Бадиий услубининг функционал соҳасига қандай матнлар киради?
 2. Бадиий услубининг ёзма шакли қайси ҳужжатларда кўрсатилган?
 3. Бадиий иш услубининг оғзаки монолог ва диалогик шакли қайси жанрларда ифодаланади?
 4. Бадиий услубининг асоси қандай вазифаларга эга?
1. Расмий услубининг функционал соҳасига қандай матнлар киради?
 2. Расмий услубининг ёзма шакли қайси ҳужжатларда кўрсатилган?
 3. Расмий иш услубининг оғзаки монолог ва диалогик шакли қайси жанрларда ифодаланади?
 4. Расмий услубининг асоси қандай вазифаларга эга?
 5. Императив функция қандай компонентларни ўз ичига олади?
1. Илмий-техник услубга қайси адабиётлар киради?
 2. Ёзма матнларнинг қандай турлари илмий-техник адабиётларга мансуб?
 3. Илмий-техник функционал услубнинг нутқ жанрларининг оғзаки монолог шаклларида қайсиларини биласиз?
 4. Илмий-техник услуб матнларининг зарурий коммуникатив хусусиятлари нималардан иборат?
 5. Илмий-техник матнлар қандай маълумотларни етказишга мўлжалланган?
 6. Тушунтириш учун қандай нутқ шаклларида фойдаланилади?
 7. Илмий-техник матнларда тасвирлашдан мақсад нима?

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

Кейс билан ишлашга 1 та ўқув машғуло1-вариант

Кейс билан ишлашга 1 та ўқув машғулоту ажратилган. Кейс ўлчами
унчалик катта эмас .

1. Кейс билан якка тартибда танишиш.
2. Кейс билан жамоа бўлиб ишлаш:
 - 2.1. Ақлий хужум: - муаммоли вазиятни ҳал этиш ғоялари генерацияси.
 - 2.2. Жамоанинг баҳоси ва устувор ғояларнинг танланиши.
3. Ўқитувчи резюмеси.
4. Тингловчиларнинг ўқув ютуқларини баҳолаш

2-вариант

Кейс билан ишлашга 1 та ўқув машғулоту ажратилган. Кейс ўлчами
унчалик катта эмас.

1. Кейс билан якка тартибда ишлаш.
2. Жамоанинг муаммоли вазиятни таҳлил қилиш ва ҳал этиш, бундай амалий вазиятдаги фаолият бўйича тавсияларни ишлаб чиқишга қаратилган мунозараси.
3. Ўқитувчи резюмеси.
4. Тингловчиларнинг ўқув ютуқларини баҳолаш

3-вариант

Кейс билан ишлашга 1 та ўқув машғулоту ажратилган. Кейс ўртача
ўлчамли.

1. Кейс билан аудиториядан ташқари вақтда якка тартибда ишлаш.
2. Аудиторияда ишлаш:
 - 2.1. Кичик гуруҳларда ишлаш: кейс билан якка тартибда ишлаш натижаларини муҳокама қилиш бўйича кичик гуруҳлардаги ишлар; жамоанинг муаммо ечими бўйича таклиф қилинган муқобил вариантларни таҳлил қилиши ва баҳолаши, устувор ғояни танлаши; муаммоли вазиятни ҳал этиш дастурининг ишлаб чиқиши.
 - 2.2. Гуруҳ иши тақдими.
 - 2.3. Муаммоли вазият ечими бўйича таклиф этилган вариантларнинг жамоадаги муҳокамаси.
3. Ўқитувчи резюмеси.
4. Тингловчиларнинг ўқув ютуқларини баҳолаш

VI. ГЛОССАРИЙ

Таржимон	Бир тилда яратилга сўз, гап, матн ва ҳоқозоларни боша тилга тушунарли қилиб олиб ўтувчи шахс, воситачи
Таржима	Бирор ахборотни аслият ва таржима тилларининг лингвистик ва экстралингвистик хусусиятларини ҳисобга олиб, бошқа ифодалаш жараёни.
Аслият матн	Таржима қилиниши керак бўлган матн.
Таржима матн	Бошқа тилга таржима қилинган матн.
TM Manager (ТММ)	бу таржимонга ёрдам сифатида ишлаб чиқилган махсус дастур бўлиб, маълумотлар базасида махсус термин ва матн сегментлари сақланади. Қоидага кўра, такрорланиб турадиган махсус термин ва фразаларга бой катта ҳажмдаги ҳужжатни таржима қилишда ТМдан фойдаланиш талаб қилинади.
Translation Memory (TM)	аслият матни маъноси билан ҳеч қандай алоқаси бўлмаган ва фақат сўзлар йиғиндисини берадиган автоматик таржимонлар ёрдамида бажариладиган механик таржима
Гипертекст	биринчи марта компьютер лингвистикасида пайдо бўлган. Ҳаволалар орқали катта матнлар ёки ҳаволаларга ўтиш.
Коммуникатив компетенция	индивиднинг умумий компетенцияси унсурлари билан ўзаро боғлиқ бўлган ва индивид учун нутқ фаолиятини муваффақиятли амалга ошириш имконини берувчи лингвистик, социолингвистик ва прагматик компетенциялар комплекси сифатида белгиланиши мумкин
Тил компетенцияси	бу тил бирликлари функциясининг тизимли қоидаларини билишгина эмас, балки нутқ малакаси даражасида тил

	материалини билиш, яъни муайян мазмунни ифодаловчи гапларни тўғри тузиш
Таржимонлик компетенцияси	барча ҳолатларда ҳам эмас, балки муайян мавзудаги, аниқ бир стилистик жанрдаги матнларни таржима қилишдаги билим, малака ва кўникма, таржимонга мақбул бўлган таржима усуллари прагматик компоненти сифатида тавсифлаш мумкин
Шахсий компетенция	ихтисослик бўйича матнлар профессионал таржи-монлар гуруҳи қадрий ориентацияси ва менталитетига кириб бориш
Техник компетенция	таржима жараёнида учрайдиган типик “техник” қийинчиликларни бартараф этишга ҳамда турли хил вазифаларни бажаришга кўмаклашувчи таржиманинг асосий малакалари киради

VII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 декабрь “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1875-сонли қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муасасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

Ш. Махсус адабиётлар

1. Латышев ЛК. Технология перевода. Уч. пос. по подготовке переводчиков (с нем. ях). -МЛ: НВИ - ТЕЗАУРУС, 2011. 280 с
2. Алексеева А. Текст и перевод. – М., 2005.
3. Гофуров И, Мўминов О, Қамбаров Н. Таржима назарияси. –Т.: Тафаккур-Бўстон, 2012. – 216 б.
4. Раҳимов Ғ. Таржима назарияси ва амалиёти. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2016. – 132 б.
5. Yuliasri I, Allen P. Foreignizing and domesticating Harry: An analysis of the Indonesian translation of Harry Potter and the Sorcerer's Stone. T & I Review, 4. Seoul, Korea: EWhA Research Institute for Translation Studies, 2014.
6. Mona Baker. In other words: a course book on translation/Mona Baker. -(2nd ed). 331 p.

Интернет сайтлар

1. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги
2. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси
3. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази
4. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet
5. <http://www.translatorsbase.com> - Таржимон сайтлар
6. <http://www.freetranslation.com> - Таржимон сайтлар
7. <http://www.tranexp.com> -Таржимон сайтлар
8. <http://www.systransoft.com>- Таржимон сайтлар
9. <http://www.systranet.com> -Таржимон сайтлар